

Offentligt sammanträde om finansiell stabilitet i en osäker omvärld – hur påverkas Sverige?

Offentligt sammanträde om finansiell
stabilitet i en osäker omvärld – hur påverkas
Sverige?

ISSN 1653-0942
ISBN 978-91-7915-086-0 (tryck)
ISBN: 978-91-7915-088-4 (pdf)
Riksdagstryckeriet, Stockholm 2024

Förord

Finansutskottet bjöd in till ett offentligt sammanträde den 6 februari 2024 om finansiell stabilitet. Temat för utfrågningen var finansiell stabilitet i en osäker omvärld – hur påverkas Sverige?

I utfrågningen medverkade finansmarknadsminister Niklas Wykman, ordförande i Finansiella stabilitetsrådet och företrädare för myndigheterna i rådet: riksbankschef Erik Thedéen, Finansinspektionens generaldirektör Daniel Barr och riksgäldsdirektör Karolina Ekholm.

I det följande redovisas de uppteckningar som gjordes vid utfrågningen och de bilder som visades av föredragshållarna under deras presentationer.

Innehållsförteckning

Förord	3
Program	5
Uppteckningar från det offentliga sammanträdet.....	6
<i>Bilaga</i>	
Presentationer	35

Program

Tid: Tisdagen den 6 februari 2024 kl. 9.00–11.00

Plats: Andrakammarsalen

Inbjudna: Finansmarknadsminister Niklas Wykman, ordförande i Finansiella stabilitetsrådet och företrädare för myndigheterna i rådet: riksbankschef Erik Thedéen, Finansinspektionens generaldirektör Daniel Barr och riksgäldsdirektör Karolina Ekholm.

Program

9.00: Finansutskottets ordförande Edward Riedl inleder sammanträdet.

9.04: Inledande anförande av finansmarknadsminister Niklas Wykman, ordförande i Finansiella stabilitetsrådet.

9.10–9.30: Inledande presentationer av Finansinspektionens generaldirektör Daniel Barr, riksgäldsdirektör Karolina Ekholm och riksbankschef Erik Thedéen.

9.30–11.00: Frågor från och diskussion med finansutskottets ledamöter.

11.00 (senast): Finansutskottets vice ordförande Mikael Damberg avslutar utfrågningen.

Uppteckningar från det offentliga sammanträdet

Ordföranden: Finansutskottets offentliga sammanträde är härmed öppnat. Jag vill hälsa alla i salen varmt och hjärtligt välkomna och även ni som följer sändningen via riksdagens webb-tv eller sändningen via SVT Forum. Ni ska vara lika varmt och hjärtligt välkomna.

I dag har finansutskottet ett offentligt sammanträde där vi har utfrågning av Finansiella stabilitetsrådet. Det är åttonde året i rad som utskottet bjuder in hela Finansiella stabilitetsrådet till den här sortens utfrågning. Dagens aktuella tema handlar helt enkelt om finansiell stabilitet i en osäker omvärld och hur Sverige påverkas i detta.

Först vill jag hälsa finansmarknadsminister Niklas Wykman varmt välkommen. Han är också ordförande i Finansiella stabilitetsrådet. Här är också riksbankschef Erik Thedéen, riksgäldsdirektör Karolina Ekholm och generaldirektör för Finansinspektionen Daniel Barr. Ni ska alla vara varmt och hjärtligt välkomna.

Vi kommer att ha presentationer av allihop här framme vid podiet. Därefter kommer finansutskottets ledamöter i partiernas storleksordning att erbjudas möjlighet att ställa frågor och eventuellt komma med sina synpunkter. Vi beräknas vara färdiga strax innan klockan 11.00.

Numera är jag också påbjuden att ge säkerhetsinformation. Det finns fyra nödutgångar. De är inte jättesvåra att hitta. Det är de stora gluggarna med dörrar. De är utrymningsvägar ifall det skulle bli aktuellt. Kanslipersonalen som finns härinne kommer att vara de som visar vägen om någonting händer. De kommer också att vara i kontakt med riksdagens larmcentral om det skulle vara på det sättet, så ni kan känna er trygga här inne. Tack för uppmärksamheten vad gäller säkerheten.

Så till föremålet för dagen. Först är det finansmarknadsminister Niklas Wykman som kommer att ha den inledande presentationen. Varsågod.

Finansmarknadsminister Niklas Wykman (M): Tack för inbjudan att få komma hit. Det kändes bra att finansutskottets ordförande började med säkerhetsinformation. Det är rätt likt att arbeta med finansiell stabilitet, ett effektivt och fungerande normalläge och sedan en beredskap för att det värsta kan inträffa.

Tittar man på ekonomin just nu är det klart att man behöver ta höjd för och hantera arbetslöshetsrisker. Vi har haft och har en tuff och utmanande tid. Det kan slå över i ökad arbetslöshet och olika förlopp där många människor förlorar jobbet. Det är inte huvudscenariot, men det behöver man hålla ögonen noggrant på.

Vi ser att arbetslösheten även i huvudscenariot trendar något uppåt tiden framåt men också att anställningsplanerna är svaga i vårt näringsliv. De har

ökat något de senaste månaderna. Men det är ändå så att i sysselsättningsintensiva branscher som till exempel byggsektorn är det fortsatt alltjämt svaga anställningsplaner. Det behöver man hålla ögonen på.

Ifall många människor skulle bli arbetslösa, få svårt att betala och så vidare, kan det till slut i värsta fall bli problem i det finansiella systemet. Där är vi inte, och det är inte huvudscenariot. Men man behöver noggrant hålla ögonen på detta från politikens sida.

De inbjudna expertmyndigheterna kommer att tala mer i detalj om olika frågor som berör den finansiella stabiliteten. Jag tänker inte gå in på dem på djupet. Men jag vill ändå konstatera att vi har haft en mycket prövande tid. Jag tror att många som tittar på detta och som är i detta rum verkligen kände att plikten gjorde sig påkallad förra våren när det var internationell turbulens i de finansiella systemen.

Vi har haft en snabb uppgång i inflationen och därtill följande räntor. Det har skapat många påfrestningar och prövningar för ekonomins aktörer. Men man kan också konstatera att de olika skyddsvallar vi har i vår ekonomi har gjort att vi har stått pall.

Vi har haft mycket låga kreditförluster i svenska banker i jämförelse med europeiska och andra banker. Vi kan se när det kommer till exempelvis amorteringsunderlaget att den ventil som finns har fungerat. Det visar också Finansinspektionens egen utvärdering. När fler behövde få ett undantag fick också fler ett undantag. Men man kan också konstatera att det är relativt få som använt det. Det visar på andra underliggande skyddsvallar. Det är att arbetsmarknaden har stått emot väl, att hushållen har buffertar och så vidare.

Om vi tittar på nödlidande lån kan vi se att trots att man har kunnat gå in från bankernas sida och stötta fastighetssektorn med en ökad utlåning har man väldigt få nödlidande lån. Vi har haft en gradvis anpassning av fastighetsvärdet. De som trodde att det skulle vara väldigt turbulent har haft fel. Det har stått emot.

Det betyder inte att det kommer att fortsätta att stå emot. Men det är ändå värt att poängtera att allt det arbete ni och vi tillsammans har gjort för den finansiella stabiliteten har också gjort att Sverige har stått emot. Det betyder inte nödvändigtvis att vi fortsätter att göra det ifall trycket ökar. Man behöver alltid vara vaksam och alert när det kommer till finansiell stabilitet.

Vi har kända och bekanta risker. Det vet alla i det här rummet och många av dem som tittar mycket om. Hushållens skuldsättning är hög. Den har trendmässigt ökat över tid. Vi tillhör de mest skuldsatta i Europeiska unionen. Det får vi inte släppa fokus på och tänka att faran är förbi. Det är alltjämt en utmaning för svensk ekonomi och riskerar att bli en stor påfrestning för den finansiella stabiliteten. Här behöver vi fortsätta att arbeta.

Vi vet också om att vi inte minst när det kommer till våra fastighetsbolag har en prövande situation där en del bolag kan väntas ha det än mer prövande än andra. Man har för stor balansräkning, tagit på sig mycket risk. Vi har många obligationsförfall under tiden framåt.

Det betyder inte att alla bolag är lika exponerade eller att alla kan få problem. Vi vet om att heterogeniteten eller skillnaden mellan bolagen är mycket stor. En del möter mycket större utmaningar än vad andra gör. De möter mycket högre räntor och har mycket svårare att emittera obligationer och så vidare medan andra kan fungera på ett mer normalt sätt.

I den här branschen finns det korsägande och korseffekter. Man kan aldrig utesluta att det blir olika typer av spridningseffekter i sektorn. Det måste vi fortsätta att hålla ögonen på framöver.

Jag har mitt viktigaste budskap sist. Det är ännu inte här. Men det är nu viktigt att konstatera när vi tar oss an stabilitetsarbetet framöver att vi har det traditionella arbetet. Där måste stabilitetsarbetet vara mycket välfungerande.

Det handlar givetvis om framför allt banker. Där har vi kapital- och likviditetsbuffertar, resolutionsramverk, centrala motparter och så vidare. Här har vi många av de regler på plats som vi saknade när vi skulle hantera tidigare finanskriser. Här har vi gjort stora framsteg. Vi har utarbetade metoder för att arbeta med detta.

Men riskbilden i ekonomin har förändrats brett över tid. Det som till exempel har med klimat att göra är inte bara de direkta konsekvenserna av klimatförändringarna som påverkar in i det finansiella systemet. Det är också de regleringar och det vi gör för att undvika mer utsläpp som kan påverka värden, lån och annat. Här är det väldigt viktigt att man håller koll på stabiliteten i detta.

Digitalisering har varit mycket uppmärksammat på slutet på goda grunder. Men det handlar också om likviditetsrisker, det säkerhetspolitiska läget och överskuldssättning. Här är det viktigt att stabilitetsarbetet inte bara fastnar i det där det började utan att man nu klarar av att gå vidare för att också möta de nya stabilitetsriskerna.

Därför har vi nu till exempel för första gången på ett decennium presenterat en uppgradering av det stabilitetsråd som jag är ordförande för. Det handlar inte minst om att ha fokus på de operativa och digitala riskerna. De kan i värsta fall sammanfalla med andra typer av stabilitetsproblem i ekonomin, och då kan det bli mycket turbulent. Mot detta måste vi bygga motståndskraft i den svenska ekonomin.

Det här är min viktigaste poäng. Jag ska avsluta med den. Jag förstår att texten på den här bilden kanske inte syns så bra. Jag ser att ni kisar när ni tittar på vad som står. Jag ska berätta det så tydligt som möjligt.

Vi tänker oss att vi ska stå emot olika typer av cyberangrepp eller digitala angrepp på Sverige genom tre försvarslinjer. Den första är att alla företag och aktörer ska vara väl förberedda. Det ska de vara genom att vi har regelgivning och tillsyn så att de klarar av att förbereda sig för och stå emot olika typer av angrepp.

Sedan har vi en andra försvarslinje. Den tänker vi oss är att de olika företagen och instituten ska klara av att hantera en allvarlig incident i sina egna system. Det ska man ha beredskap för. Det ska vi hantera främst genom att vi ska ha olika typer av övningar.

Sedan ska vi ha en tredje försvarslinje. Det är när vi har en mycket allvarlig incident som är på systemnivå. När vi får stora och omfattande problem ska vi ha en funktion på plats som klarar av att hantera det. Det har vi ännu inte. Det har Sverige fått en hel del befogad kritik för. Det har uppmärksammats av de myndigheter som är här och många i detta rum.

Där har vi nu haft en utredning som har kommit på plats. Den har lämnat ett förslag som nu ska skickas på remiss. Förslaget går ut på att Riksbanken ska ha ett operativt ansvar när vi har en allvarlig störning i våra system. Det återstår att se exakt hur en sådan funktion kommer på plats. Men det är centralt för Sverige att den kommer på plats.

Från årsskiftet har vi också en Dora-förordning. Det är EU-regler som ska styra framför allt de första två försvarslinjerna. Det är centralt att Sverige nu anpassar sig till reglerna och de krav som ställs där på ett effektivt sätt.

Finansinspektionen är sektorsansvarig. Vi har skydd mot den här typen av incidenter i hela samhället. Vi har det också inom den finansiella sektorn. Det styrs av beredskapsförordningen. Det är då naturligt att Finansinspektionen är sektorsansvarig för detta. Vi har Riksgälden som ingår i två olika sektorer med sina unika kunskaper och erfarenheter.

På totalen tänker vi oss att det är så vi ska bygga den här typen av motståndskraft i våra system. Men vi behöver få på plats den tredje försvarslinjen för att kunna stå trygga mot olika typer av angrepp.

I detta har Riksbanken i och med den nya riksbankslagen redan ett särskilt utpekad ansvar för betalningar. Det är ett sådant område där man lätt kan tänka sig att man kan få stora problem vid allvarliga incidenter.

Det är ett genuint samarbete mellan många olika funktioner i samhället. Där kommer Dora-förordningen att vara av stor betydelse. Den är Finansinspektionen ansvarig myndighet för. Vi har sektorsansvaret som ska klara av det samlade arbetet, Riksbanken med sitt särskilda ansvar för betalningar och sedan den nya utredningen på plats så att vi ska klara den tredje försvarslinjen.

Detta är ett område där Sverige har gjort en hel del. Men vi har ett stort behov av att göra mer framöver. Det kommer EU-regler. Vi behöver arbeta in dem i våra system, och vi behöver få på plats den tredje försvarslinjen. Det är mycket viktigt för finansiell stabilitet. Där tänkte jag stanna. Tack så mycket.

Ordföranden: Tack så mycket. Då är det Daniel Barr, generaldirektör på Finansinspektionen. Varsågod.

Daniel Barr, Finansinspektionen: Herr ordförande! Tack för inbjudan att få komma hit.

Finansiell stabilitet i en osäker värld, lyder rubriken för mötet. Vi kan konstatera att omvärlden är osäker åtminstone på två sätt. Vi har en fortsatt makroekonomisk osäkerhet om utvecklingen framöver. Sedan har vi den geopolitiska situationen som också är osäker.

När jag besökte utskottet för knappt ett år sedan var situationen annorlunda. Då var inflationen hög. Centralbanker runt om i världen höjde räntorna. Det var en väsentligt större osäkerhet då om den makroekonomiska utvecklingen framöver. Vissa amerikanska banker och Credit Suisse, den schweiziska banken, svajade betydligt, och myndigheter fick gripa in för att klara av situationen.

I dag är situationen annorlunda. Inflationen har kommit ned en bra bit. De flesta bedömare kan ana att räntetoppen börjar vara nådd och att vi kan få se fram emot att få sänkta räntor framöver, även om nivån på räntorna kanske inte kommer att vara den som vi var vana vid för några år sedan.

Jag vill dock höja ett varningens finger för att anpassningen till den höga räntenivån fortfarande pågår hos både hushåll och företag. Vi har kanske inte sett allting spela ut ännu. Vi får se vad som händer. Därmed finns det en osäkerhet inte minst baserad på hur länge den höga räntenivån kommer att bestå.

Finansinspektionen har under lång tid påpekat att det finns speciella risker i den kommersiella fastighetssektorn med höga skulder som gör att man är känslig för ränteförändringar och även höga räntor under en längre period. Vi kan dock konstatera att de svenska bankerna är väl kapitaliserade, har en hög lönsamhet och god likviditet och därmed har en god motståndskraft även om det skulle spela ut att det blir stora kreditförluster i sektorn som vi inte har sett ännu.

Finansinspektionen och andra har påpekat att den höga skuldsättningen i hushållen har varit ett problem. Vi kan konstatera att när det gäller nya bolåntagare har i princip ränteutgifterna tredubblats de senaste två åren. Hushållen är på många sätt rejält pressade.

Vi tror dock inte att det kommer att spela över i kreditförluster för bankväsendet. Däremot kan det naturligtvis innebära att hushållen drar ned på sparande och konsumtion och att det påverkar konjunkturen på ett negativt sätt och spelar in på ett annat sätt.

Att vi lever i en tid med stora geopolitiska spänningar är väl känt för utskottet. Det kan i dag inte anses osannolikt att en fientlig aktör ger sig på det finansiella systemet om man vill skada Sverige och uppnå sina mål. Det är därför det är viktigt för oss i finansiella sektorn att tillsammans med övriga sektorer skapa motståndskraft mot den typen av attacker.

Jag kan bara peka på energiförsörjningen och elektroniska kommunikationer. Slås de ut påverkas naturligtvis sektorn väldigt negativt. Kedjan blir aldrig starkare än sin svagaste länk. Det gäller att samverka brett mellan olika aktörer.

Som statsrådet påpekade är det ett nytt regelverk på gång när det gäller it-säkerhet. Det är det så kallade DORA-regelverket som kommer från EU-nivå där det ställs tydliga och enhetliga krav på aktörerna på marknaden när det gäller motståndskraft mot den här typen av störningar. Det kommer naturligtvis att stärka den finansiella sektorn i stort men också under kris och krig.

Finansinspektionen är som statsrådet påpekade sektorsansvarig myndighet inom beredskapssystemet. Vi har också ansvar för tillsynen av säkerhets-skyddslagens bestämmelser om våra företag. Det gör att vi tillsammans med

övriga beredskapsmyndigheter inom sektorn och tillsammans med näringslivet måste samarbeta tätt för att öka motståndskraften.

Det är viktigt eftersom 95 procent av alla tjänster i sektorn levereras av privata aktörer och inte av myndigheter. I dag saknar vi egentligen instrument för att verka i det uppdraget. Försvarsberedningen föreslog för några veckor sedan att sektorsmyndigheter ska få föreskriftsrätt i respektive sektor. Ett sådant initiativ är något som vi välkomnar.

Försvarsberedningen pekar också på det olyckliga i det delvis överlappande ansvaret mellan Finansinspektionen och Riksbanken. Där har Finansinspektionen ett ansvar för hela den finansiella sektorn och Riksbanken ett ansvar för betalningarna enligt riksbankslagen.

Vi kan i generella termer instämma i det olyckliga i denna överlappning. Men jag har svårt att se någon annan typ av lösning givet de konstitutionella förutsättningarna där Riksbanken är en myndighet under riksdagen. I dag samverkar vi tätt mellan myndigheterna för att undvika dubbelarbete. Vi har bland annat under året skrivit ett memorandum of understanding om hur vi ska ta oss an den här frågan framåt.

För att sammanfatta ser vi i dag risker när det gäller den finansiella stabiliteten som kommer från två håll. Det är från den makroekonomiska osäkerheten och från det geopolitiska läget. Vi myndigheter behöver fortsätta att stärka samarbetet framöver. Vi efterlyser tydligare verktyg för att ta hand om sektorsansvaret i form av en föreskriftsrätt. Tack så mycket.

Ordföranden: Tack. Då har vi Karolina Ekholm, riksgäldsdirektör.

Karolina Ekholm, Riksgäldskontoret: Herr ordförande! Oroligheterna i världen är av lite olika slag, som föregående talare har varit inne på.

På Riksgälden pågår arbete med att hantera de behov som bottnar i totalförsvarets krav på att vi så långt som det är möjligt kan fortsätta att lösa våra uppgifter under höjd beredskap. Det pågår också arbete för att kunna hantera finansiella institut i kris. Där har förra årets bankfallissemang i USA och Schweiz medfört nya insikter om de utmaningar som myndigheter står inför.

I egenskap av den myndighet som ansvarar för den statliga betalningsmodellen deltar vi i arbetet i två beredskapssektorer. Det gäller finansiella tjänster, som leds av Finansinspektionen, och också ekonomisk säkerhet, som leds av Försäkringskassan.

Eftersom statliga betalningar använder samma betalinfrastruktur och tjänster som marknaden i övrigt har alla myndigheter ett stort beroende av privata aktörer. Vi behöver i första hand analysera hur myndigheterna kan använda sig av marknadens tjänster för att uppnå kontinuitet, säkerhet och effektivitet kring sina betalningar.

Här är huvudinriktningen att skapa redundans i systemet så att det finns alternativa betalvägar. Men vi ser också över kommunikationsvägar mellan

myndigheterna och ramavtalsbanker. Tanken här är att öppna nya kommunikationsvägar för att bli mer robusta i en krissituation.

När det gäller finansiell krishantering handlar det om att planera för hur fallerande institut ska hanteras. Vi tar årligen fram omfattande resolutionsplaner för åtta banker och en så kallad central motpart. Det är de institut som bedöms vara systemkritiska och därför inte kan tillåtas att bara gå i konkurs eller försättas i likvidation.

Det handlar också om att stärka vår operativa förmåga att hantera institut i resolution. Där såg vi förra våren att ansvariga myndigheter ställs inför en hel del utmaningar. En lärdom från fallissemangen i USA och Schweiz är att digitaliseringen gör att banker kan förlora sin finansiering ännu snabbare än vad myndigheter har varit beredda på.

Man kan också notera att myndigheternas hantering i både USA och Schweiz var något annorlunda än vad de egentligen hade planerat för. Dessa händelser har lett fram till en internationell diskussion som vi på Riksgälden deltar i om ändamålsenligheten i de regelverk som vi har.

Det kan finnas behov av att uppdatera regelverken om bankresolution och insättningsgarantier. Men samtidigt är det tydligt att problemen i USA och Schweiz primärt egentligen handlade om brister i krav och tillsyn.

Under alla omständigheter vill jag betona att utgångspunkten i diskussionerna är att det ska vara de som har investerat i eller lånat ut pengar till bankerna som ska svara för finansieringen av krishanteringen och inte skattebetalarna.

Vår roll i krishantering är framför allt inriktad på banker i dagsläget. Banker fyller en viktig funktion i det finansiella systemet men kanske inte riktigt den funktion som vi föreställer oss.

Enligt läroboken är banker viktiga för att omvandla sparande till finansiering av produktiva investeringar som i förlängningen bidrar till tillväxten i ekonomin.

I det här diagrammet ser ni vad det svenska banksystemet som aggregat har på sin tillgångssida, det vill säga vad de lånar ut pengar till. Det visar hur läget såg ut i november 2023. Men det är inte någonting som ändras särskilt mycket över tiden, utan så har det sett ut ett tag.

Allt som visas i blått är kopplat till bostäder och fastigheter. Vad vi ser är att drygt hälften av utlåningen handlar om bolån till hushåll. Utöver det är det också lån till bostadsrättsföreningar och kommersiella fastighetsbolag kopplat till fastigheter. Totalt handlar det om ungefär tre fjärdedelar av bankernas totala utlåning.

Den komponent som mest tydligt kan kopplas till eventuellt produktivitetshöjande investeringar är den som visas här i gult. Det är lån till andra företag än kommersiella fastighetsbolag. Det utgör bara 15 procent av bankernas totala utlåning.

Det bankerna gör är att i första hand kanalisera sparande till investeringar i bostäder och fastigheter. Som både Niklas Wykman och Daniel Barr var inne på är en del av detta förknippat med ansenliga kreditrisker, nämligen utlåningen till de kommersiella fastighetsbolagen. Men bolånen till hushållen, som

utgör 51 procent, är en utlåning som egentligen är förknippad med ganska låga kreditrisker. Det var någonting som också Daniel Barr var inne på.

En utveckling som vi har sett här i Sverige de senaste åren som jag tycker är värd att lyfta fram är att vad vi kallar medelstora banker har tagit en allt större del av inlåningsmarknaden.

Med medelstora banker menar vi banker som har mer än 10 miljarder i balansomsättning men som inte bedöms vara systemkritiska. Som ni ser i diagrammet har deras andel av den totala inlåningen ökat tydligt sedan årsskiftet 2018/2019. Ökningen handlar om cirka 8 procentenheter.

Det finns flera orsaker till den utvecklingen. En är nog att det har blivit lättare för insättare i utlandet att via så kallade inlåningsplattformar sätta in pengar i svenska banker.

Nu är inte det nödvändigtvis ett problem i sig att de bankerna ökar sina marknadsandelar. Det kan mycket väl vara ett tecken på en hälsosam ökning av konkurrensen om insättarna, där de stora bankerna är ganska ogina när det gäller att ge avkastning på sparkonton.

Men det blir ett problem om det är så att insättningsgarantin används som ett sätt att finansiera riskfylld utlåning. Det gäller framför allt att ge konsumentkrediter utan säkerhet, så kallade blancolån.

Några av dessa institut är de som vi bedömer vara mest riskfyllda när vi tar ut den årliga avgiften för insättningsgarantin. Det är alltså de institut som betalar högst riskjusterad avgift.

Vi utreder för närvarande möjligheterna att insättningsgarantiavgifterna ska bli mer riskavspeglande än vad de är i dag. Men det kommer nog trots allt inte att vara det centrala för att undvika att bankerna använder finansieringen till väldigt riskfylld utlåning. Det centrala för att undvika det är strikta krav på kapital och likviditet samt väl utförd tillsyn. Tack.

Ordföranden: Tack så mycket. Då har vi sista talaren. Jag får be partierna att börja att begära ordet så att jag kan upprätta en talarlista. Nu har vi riksbankschef Erik Thedéen. Varsågod.

Erik Thedéen, Riksbanken: Tack, herr ordförande!

Jag ska först säga någonting om det som vi skrev i vår stabilitetsrapport. Sedan kommer jag att täcka en del av de frågor som har kommit upp tidigare med fokus på just beredskap.

Låt mig säga någonting om storbankerna och deras kapitalkrav. Storbankerna är i dag väl kapitaliserade. Vi bedömer dem som stabila och motståndskraftiga. Vi sa i vår stabilitetsrapport att det är viktigt att de uppfyller kapitalkraven. Men de har också så kallade managementbuffertar, det vill säga att de lägger sitt kapital något över de lagstadgade kraven. Det är bra. Det är kapital som är på riktigt användbart.

Vi sa att givet det osäkra läge som har beskrivits av föregående talare här både geopolitiskt och ekonomiskt är det bra att man inte underskrider den övre

gräns man själv har satt. Den ligger typiskt sett på 300 baspunkter. Där ligger man även efter de utdelningar som har skett eller i varje fall har annonserats av bankerna.

Låt mig säga någonting om vikten av lönsamhet i banksektorn. Om man ska välja två banksystem är det ur ett stabilitetsperspektiv väsentligt bättre att ha ett lönsamt banksystem än ett icke lönsamt banksystem. Vinst handlar väldigt mycket om att man löpande får en kapitalisering.

Skulle man få kreditförluster är det inte nog med att man har kapitalet som man har sparat ihop. Man har också en kapitalgenererande förmåga i form av lönsamhet. Det är alltså bra.

Sedan har det uppstått en diskussion om huruvida den sista vinstuppgången är nödvändig för stabiliteten eller inte. Det finns ju en diskussion som bankerna bör ha med sina kunder och i viss mån, verkar det som, även med det politiska systemet. Jag tänker inte ge mig in på den, men låt mig klargöra att vi ur ett stabilitetsperspektiv inte har gett uttryck för att det är viktigt att de radikalt ökar sina vinster, som nu har skett i samband med denna ränteuppgång. Det beror på att inlåningsräntorna helt enkelt inte hänger med utlåningsräntorna. Det så kallade räntenettet har gått upp, och det är detta som har lett till det här. Som Karolina Ekholm visade söker sig nu många kunder till konton med bättre förräntning – det är ju sättet att hantera det hela om man inte tycker att man får tillräckligt bra ränta.

Karolina Ekholm var inne lite grann på flyktigheten i inlåning. Riksbanken gjorde en studie om detta. Vi samlade in data från bankerna och försökte se om det var flyktigt även i det svenska banksystemet. Vi tittade till exempel på coronakrisens utbrott och på vad som då hände med inlåningen. Det visade sig att den var relativt stabil, men vi kunde se en viss ökning av uttagen från de mindre bankerna.

Det var som sagt stabilt, men jag tycker ändå att den kris som rådde när vi satt här för ett år sedan är någonting som vi ska ha i minnet. Jag menar att kombinationen av banken i mobiltelefonen och sociala medier gör risken för kraftiga uttagsanstormningar större. Kanske kan inlåningsplattformarna, som ofta har säte utomlands, också göra att det går väldigt snabbt vid uttag, vilket vi såg förra året till exempel i Silicon Valley Bank.

Fastighetsföretagen har diskuterats här. Bilden jag nu visar är en bild som jag brukar använda för att visa hur belånat kassaflödet är i dessa företag. Man kan se att kvoten låg på ungefär 11 för lite drygt tio år sedan. Som högst var den nästan uppe på 18. Skuldsättningen i relation till värdet i de här portföljerna har inte gått upp speciellt mycket. Jag talar nu om LTV, alltså fastighetsföretagens belåning kontra värdet i fastighetsportföljen. Men belåningen i relation till kassaflödet, eller vinsten, har gått upp ganska radikalt. Den har nu börjat gå ned något, vilket drivs av ett antal bolag men långt ifrån alla. Det handlar om att de börjar se om sin balansräkning, sälja av fastigheter, minska sina lån och öka sin kapitalisering och även har en ganska god lönsamhet. Många av dessa har indexerade hyror, vilket har gjort att lönsamheten, eller kassaflödet, har varit ganska bra.

Denna utveckling är ändå någonting som jag tycker förskräcker. Vi får inte hamna här igen. Nu är vi i en situation med förhöjda risker, men när vi har kommit ur den bör vi ha en diskussion om skuldsättningen i dessa företag. De utgör alltså en risk för samhällsekonomin.

Det är viktigt att öka motståndskraften mot cyberangrepp. Detta är ju ett ganska aktuellt ämne, så det här är att slå in öppna dörrar. Vi kan konstatera att motståndskraften i det finansiella systemet ökar kontinuerligt. Vi har under en tid gjort så kallade Tibertester, alltså intrångstester. Detta är inte ett sätt att sätta dit företag – eller oss själva, för den delen, för vi testar även oss själva – utan ett sätt att upptäcka brister och sedan påbörja ett förbättringsarbete. Det här är en dialog vi har med ett antal företag. Vi utökar detta i linje med den nya DORA-lagstiftningen, och det finns förslag om att vi ska bli den myndighet som gör dessa tester för fler.

Ministern pratade om det nya förslaget till operativ krishantering i den finansiella sektorn. Det har föreslagits att Riksbanken ska bli ordförande i den gruppering som hanterar denna typ av risker. Detta är ett välkommet och viktigt förslag. Det här är ett område där vi har legat efter, så Riksbanken kommer att välkomna detta i samband med remissförfarandet.

Jag ska säga någonting om vårt ansvar för betalning. Enligt den nya riksbankslagen ska vi säkra betalningar vid kris och höjd beredskap. Det föranleder en diskussion om vad detta innebär kopplat till exempelvis DORA-regelverket och andra regelverk som också går ut på att säkra motståndskraften i banksystemet. Jag menar att detta går ett steg längre, för här pratas det om kris och höjd beredskap. Man kan tänka sig att banksystemet har ett ganska starkt incitament att säkra betalningar och den operativa förmågan vid något slags normala kriser, men här pratas det om att detta också ska fungera vid höjd beredskap. Då handlar det väldigt mycket om att ha resistens och redundans i systemet.

Jag tror att det är viktigt att ha många olika typer av betalningssätt. Kontanter är ju något som vi använder mycket mindre nu. Riksbanken har vid upprepade tillfällen, senast i remissvaret till Betalningsutredningen, sagt att det bör ställas tydliga lagkrav på handlare så att de tvingas att ta emot kontanter. Detta gäller inte bara dem som är utpekade i betalningsutredningen utan även till exempel dagligvaruhandeln. Det är ett sätt att säkerställa att detta fungerar i kris och krig men också att det fungerar i fredstid. Nu minskar ju antalet butiker som kan ta emot kontanter mer och mer, vilket gör att det blir allt mindre meningsfullt att ha kontanter med sig i plånboken. Vi menar att detta minskar motståndskraften.

Det finns även andra delar här. Ett bra förslag som nu är ute på remiss, och som Riksbanken välkomnar, är att man inte bara ska bank-id utan att det också ska finnas ett statligt bank-id, så att det finns två olika. Vi är ju extremt beroende av detta.

Jag har redan nämnt Dora och det ansvar vi har där.

Daniel Barr var inne på att de vill ha föreskriftsrätt, vilket det också föreslås att sektorsansvarig myndighet ska få. Vi har, enligt riksbankslagen, redan

föreskriftsrätt, och vi har redan givit ut föreskrifter. De handlar om att slå fast förutsättningarna och att få företag att planera för att hantera betalningar i kris och krig och höja sin förmåga. Det handlar även om att dessa företag övar tillsammans med oss och andra. Detta arbete är på gång, och det måste samordnas med bland andra Finansinspektionen.

Jag har nämnt det överlappande ansvaret. Detta måste vi försöka hantera via samarbete, men både Betalningsutredningen och Försvarsberedningen har påpekat att det dubbla ansvaret kan utgöra ett problem på lite längre sikt. Vi får helt enkelt hantera detta löpande. Vi kommer att ta det ansvar som följer av lagen.

Bilden jag nu visar är på mig och centralbankschefen i Ukraina. Jag visar den för att konstatera att detta är någonting i vår närhet som är på allvar. Jag och en delegation var nere där i december och träffade dem, och vi har ett samarbete med dem. När vi går in i denna typ av samarbete är frågan typiskt sett vad vi kan lära den andra parten, i detta fall Ukraina. Här har det dock alltmer utvecklats till att handla om vad Ukraina kan lära oss. Vi har ett nära samarbete med dem och tittar bland annat på det som kallas Power Banking, vilket är ett sätt att binda ihop bankerna så att de kan dela uppgifter och på så sätt få mer redundans. Det är också ett sätt att klara att hantera bankverksamhet vid elavbrott och att säkra elförsörjningen.

Vi har mycket att lära av varandra, och detta arbete kommer att fortsätta. Det är en påminnelse om att detta inte bara är en teoretisk övning utan tyvärr en övning som är på riktigt.

Mikael Damberg (S): Ordförande! Jag vill tacka alla talare för intressanta presentationer och en intressant inledning på denna dag.

Jag skulle vilja starta med det som statsrådet tog upp om den förändrade riskbilden, inte minst kopplat till digitalisering. Vi i Sverige har ju just upplevt en ganska stor hackerattack som har påverkat såväl privata företags möjlighet att agera som kommuner, regioner och löneutbetalningssystem för organisationer och myndigheter. Tack och lov har det inte påverkat den finansiella stabiliteten i Sverige denna gång, men det visar på sårbarheten i systemet och på att det är viktigt att vi jobbar med den typen av frågor systematiskt. Vi möter ju en värld där det finns organiserade krafter som har väldigt stora resurser. Det finns också länder som skulle kunna ha intresse av detta. Jag tycker att det är bra att vi tog in det.

Jag skulle vilja följa upp det som Karolina Ekholm tog upp, det vill säga den andra sidan av digitaliseringen. Det kanske inte bara handlar om hackerattacker som kan påverka vår finansiella stabilitet utan även om snabbheten i rörelse. Jag tror att Erik Thedéen var inne på detta och på erfarenheterna från USA. Vilka områden jobbar och tittar ni på för att öka motståndskraften mot att digitalisering och den nya verkligheten med digitala produkter skulle kunna få allvarlig inverkan på den finansiella stabiliteten och för att vi ska ligga steget före? Det var den första frågan.

Den andra frågan har koppling till det som riksbankschefen tog upp kort. Jag skulle vilja rikta frågan till Daniel Barr. Det finns ju en aktuell diskussion om bankernas enorma vinster just nu och om att vinstnivåerna har ökat väldigt mycket. Ett argument som bankerna har framfört för att det är bra att vinsterna har ökat väldigt kraftigt är finansiell stabilitet. Menar Finansinspektionen att det är nödvändigt för den finansiella stabiliteten att de svenska storbankerna gör så enormt mycket större vinster än motsvarigheterna i våra nordiska grannländer och i Europa, och hänger detta ihop med deras argument att det nu också är nödvändigt med stora utdelningar? Jag får inte ihop argumentationen, men Finansinspektionen kanske kan reda ut det för mig.

Dennis Dioukarev (SD): Herr ordförande! Jag tackar presidiet för dragningarna.

Jag har inför i dag funderat på vilka frågor jag ska ställa till er. För ett år sedan hade väl den självklara frågan handlat om den amerikanska bankturbulensen, Silicon Valley Bank, Credit Suisse och de eventuella följdverkingarna på den globala ekonomin. I höstas hade jag kanske ställt en fråga om riskerna i den svenska kommersiella fastighetssektorn. Ett annat ständigt aktuellt tema är såklart hushållens motståndskraft mot räntehöjningar och inflation. Inget av de värsta tänkbara harmageddonsscenarierna på dessa områden har dock realiserats – än, ska man väl säga. Det leder mig till slutsatsen att ögonblicksbilden – med betoning på ögonblick – är någorlunda stabil.

Det leder mig i sin tur till en något mer öppen frågeställning. Om ni hade suttit i min sits, vilken fråga hade ni då ställt till er själva i dag? Är det någonting som vi parlamentariker missar i den politiska dialogen med er?

Ida Drougge (M): Jag har en fråga till Riksbanken och en till Riksgälden.

Om ni ser till förmågan att upprätthålla prisstabilitetsmålet och att upprätthålla förtroendet för förmågan att göra prognoser samt till hur dessa två faktorer hänger ihop i de osäkra tider som råder, ser ni att era arbetsmetoder och er datainsamling behöver förändras med tanke på den typ av osäkerhet som vi har nu? Jag tänker på att den är mer global och mer extern. Det var min första fråga.

Min följdfråga är kopplad till förtroende och trovärdighet i tider då det blir allt svårare att göra prognoser och till hur utfallet riskerar att minska förtroendet för arbetsuppgiften.

Jag vänder mig nu till Riksgälden. Jag tyckte att det som var kopplat till riskavspeglingen i avgifter och insättningsgarantier var väldigt intressant. Det landade ändå i att det är ökad och förbättrad tillsyn som är kärnan här. Hänger inte dessa två saker ihop? Om tillsynen ska kunna bli bättre och mer effektiv kan det driva kostnader. Dessa kostnader ska finansieras av aktörer, som ni utövar tillsyn över. Jag tänker på självkostnadsprincipen. Hur stor skillnad är det för dem som ni utövar tillsyn över beroende på hur lätt man gör ert arbete och hur mycket man underlättar tillsynen? Finns det en risk att aktörer som

sköter sig och gör ett väldigt bra jobb behöver vara med och finansiera tillsyn av andra aktörer?

Daniel Barr, Finansinspektionen: Det är flera viktiga frågor som har ställts. Mikael Damberg ställde en fråga specifikt till mig om vinsterna i banksystemet. Detta är inte något som Finansinspektionen ansvarar för eller ska ha åsikter om. Jag kan, i ungefär samma svepande ordalag som Erik Thedéen, konstatera att lönsamma banker är stabilare än olönsamma banker. Det ligger också i konsumenternas intresse att bankerna står pall när det blåser, så i viss mån är det väl till gagn för konsumentskyddet. Men någonstans går ju gränsen för kunderna om vinsterna blir alltför stora. Var den gränsen går är förstås svårt att avgöra.

Vi fick också frågan vilken fråga vi skulle ställa till oss själva. En fråga som jag tycker är viktig att ställa gäller den lättflyktiga inlåningen.

Vi har levt i tron att inlåningen är ganska stabil och rör sig väldigt långsamt. Det är klart att detta kan påverkas av möjligheten att snabbt flytta pengar digitalt. Vi har sett i USA att det påverkas av sociala medier och sådant. Jag grunnar en del på detta. Är det så att vi lever i en annan värld nu? Vi har ju en väsentligt större andel garanterad inlåning än vad de banker i USA som blev av med pengarna väldigt snabbt hade; det är ju en skillnad. De kanadensiska kollegorna har dock upplevt att pengarna har försvunnit lika snabbt från banker trots att de har varit garanterade, så det är ingen absolut sanning.

Jag grunnar på om man behöver justera regelverket. Behöver vi vara mer på tårna och plocka in information från bankerna inte dagligen utan timvis för att följa denna typ av händelser under en kris?

Karolina var inne på frågan om avgifter. Är det så att vi har mindre och medelstora banker som lånar in billigt på grund av att insättningsgarantins avgifter inte är riskdifferentierade i tillräcklig mån och som bedriver ganska riskfylld verksamhet? Gör vi därmed så att denna verksamhet växer, och är det ett problem eller inte? Detta tål att fundera på även framöver.

Ida Drougge ställde frågor om prognoser och annat, men jag tror att jag passar på dem.

Karolina Ekholm, Riksgäldskontoret: Jag håller med om att det var många bra frågor.

Mikael Damberg frågade vilka områden vi jobbar på för att ligga steget före när det gäller hur snabbt finansiering för finansiella institut kan försvinna till följd av digitaliseringen. Vi på Riksgälden fokuserar ganska mycket på att stärka vår operativa förmåga med insikten att det kan gå väldigt snabbt. Vi är ju en bankkrismyndighet, så vi kommer in i ett skede när ett institut fallerar, framför allt om det handlar om ett systemkritiskt institut. Vi jobbar med att förbereda så mycket som vi kan, så att vi kan vara väldigt snabba i att agera om det blir en sådan situation. Det finns många utmaningar där, så det är inte något lätt arbete, kan jag avslöja.

Dennis Dioukarev ställde en fråga om ögonblicksbilden och om man kan tolka det som att den är någorlunda stabil. Det är en bra fråga. Det nämndes i de inledande presentationerna att svensk ekonomi är väldigt räntekänslig. Att de där ute ser toppen på berget när det handlar om räntehöjningar kan ju ge en viss lättnad; ur den synvinkeln är läget kanske lite mindre akut än vad det har varit tidigare. Å andra sidan vet vi inte hur länge vi kommer att leva med vad många aktörer uppfattar som ganska höga räntor, som pressar dem. Detta betyder alltså inte att det inte kan uppstå ganska stora problem framöver. Det får vi se. Det gäller helt enkelt att ha beredskap.

Dennis Dioukarev körde ett trick som jag känner igen från att ha undervisat på universitet och högskola, nämligen att fråga studenterna vilken fråga de hade ställt på tentamen. De saker som jag själv tog upp i min presentation är såklart sådant som jag tycker att man behöver borra mer i.

Jag kan också säga, när det gäller vårt arbete med beredskap inför olika typer av kriser, att vi är ett samhälle som är väldigt beroende av samverkan och samarbete mellan olika aktörer. Det är en styrka i många avseenden, men det är också en utmaning när det blir skarpt läge – det kan vara lite osäkert vem som verkligen leder det hela och kan peka med hela armen. Denna typ av frågor kanske man borde borra mer i.

Ida Drougge frågade om avgiften till insättningsgarantin, om en förbättrad tillsyn driver kostnader som borde leda till högre avgifter och om det finns en risk att skötsamma aktörer får betala för dem som inte är så skötsamma. Det är ju Daniel, som sitter här bredvid mig, som är ansvarig för tillsynen. Jag vill absolut inte insistera på att det behövs en förbättrad tillsyn utan bara på att det behövs en bra tillsyn – därmed inte sagt att den inte är bra redan i dagsläget.

Insättningsgarantin fyller bland annat funktionen att vara ett konsument-skydd. Den kom till efter att man insåg att banker är något fragila konstruktioner som är sårbara för uttagsanstormningar. Även en skötsam bank kan ju hamna i akuta likviditetsproblem vid en uttagsanstormning, och insättningsgarantin kan minska risken för att en sådan uttagsanstormning sker. Man kan alltså säga att den har en stabilitetsfunktion.

När vi tar ut avgifter fonderas pengarna. De ska användas om insättningsgarantin behöver användas därför att en bank går i konkurs. Då kan man inte på en gång få ut pengarna till insättarna. Då klickar insättningsgarantin in och ser till att insättarna får sina pengar inom sju dagar.

Man bestämmer först hur mycket man ska ta in från banksektorn totalt och fördelar det sedan mellan de olika aktörerna. Det finns restriktioner när det gäller att differentiera här. Jag ser absolut att det kan finnas anledning att se över om det går att ha mer riskdifferentiering än i dag, men jag tror inte att det går att åstadkomma så pass riskdifferentierade avgifter att det blir detta som skapar korrekta incitament för dessa institut när det gäller vad de använder sin finansiering till.

Erik Thedéen, Riksbanken: Jag ska försöka att fylla i det som var mer kopplat till mig.

Jag börjar med det som gällde flyktig inlåning. Jag nämnde i mitt anförande att vi har gjort en ganska omfattande datainsamling och försöker att få koll på hur det ser ut. Vi fortsätter med denna datainsamling i år och ställer lite nya följdfrågor. Vi försöker helt enkelt förstå var det är mest flyktigt och vad det är som driver detta.

Det finns också en del nya aktörer som jag tror att vi har all anledning att fundera mer på. Det finns plattformar – man kan också kalla dem någon sorts inlåningsrobotar – som hjälper en att välja det konto som har bäst ränta. Om dessa skulle bli väldigt stora och väldigt känsliga när det gäller hur de är programmerade skulle det kunna leda till ökad flyktighet. Det finns anledning att fundera mer på detta. Jag vill alltså lyfta fram data och mer förståelse för dem.

Mer fundamentalt för oss på Riksbanken är förstås att vi om det skulle ske en anstormning mot en solvent bank på grund av ryktesspridning har möjlighet att förse banken med likviditet. Detta är någonting som vi har anledning att vara mer förberedda på. Som Daniel Barr nämnde kan det ju ske även i banker med en hög andel insättningsgaranti.

Vilken fråga skulle vi ha ställt till oss själva? Om jag var riksdagsman skulle jag fundera mycket på det som jag nämnde här: Vad är lärdomen av CRE, alltså kommersiella fastigheter, och överupplåningen där? Det här är företag som fick ganska god rating och som lånade mycket stora belopp – det ökade från 100 till 700 miljarder, ungefär, på obligationsmarknaden. Ännu större var utlåningen från banksystemet till institut och företag som var väldigt högt belånade i relation till sin vinst.

Hur ser vi till att detta inte sker igen? Det tycker jag är en väldigt viktig fråga. Ur ett regleringsperspektiv – om jag nu satt i Daniel Barrs stol, vilket jag gjorde för en tid sedan – är detta inte helt trivialt, för då är det dessa företag man på något sätt måste reglera. När det gäller bankerna kan man ju höja kapitalet, och det har redan gjorts för den här typen av utlåning. Kan man på något annat sätt styra så att vi inte hamnar i det här igen? Jag tycker att det är djupt olyckligt.

Jag går vidare till frågan om prognoser. Det är svårt med prognoser. Jag förstår basen för frågan – borde vi inte ha gjort bättre prognoser? Svaret är ju ja, men svaret är också att det är extremt svårt. Jag tycker att det är ärligt att säga att vi självklart ska försöka bli bättre, men för vår trovärdighet är det viktigt att säga att det är svårt och att det ibland kommer att gå fel. Det viktiga för trovärdigheten är att man då förmår att ändra sig. Det var vad Riksbanken gjorde 2022, och jag tror att detta är en viktig del i detta. Man bör beskriva hur komplext det är och hela tiden vara beredd att ta in ny information.

Alla perioder är ju speciella, men någonting som var väldigt speciellt med denna period vad att vi hade både en utbudschock på grund av Ukrainakriget och leveransstörningar till följd av covid och en efterfrågechock när covid tog slut. Den kombinationen var en stor anledning till att vi fick den här inflationsuppgången. I efterhand kan man säga att Riksbanken borde ha förstått det, men det var en ganska ovanlig cocktail.

Vi jobbar med att utveckla våra analysmodeller, ta in nya typer av data och tänka på data på ett nytt sätt. Nu finns ju data på väldigt många olika sätt, med allting som kommer från internet och allting som finns i bankernas olika böcker, till exempel kortstatistik. Att jobba mer med den typen av data och inte bara förlita sig på officiella SCB-data och KI-data är ett sätt, och vi har ett antal sådana projekt på gång.

Jag kan också säga att det kommer att dras lärdomar. Andra centralbanker får samma fråga. Bank of England har tillsatt Ben Bernanke, Nobelpristagare och tidigare chef för den amerikanska centralbanken, för att utreda deras modeller. Han har faktiskt varit i kontakt med oss för att höra hur vi jobbar. Vi kan säkert få lärdomar från andra centralbanker som vi står i ständig dialog med.

Finansmarknadsminister Niklas Wykman (M): Jag tänkte svara på Dennis Dioukarevs fråga. Först och främst kan jag konstatera att alla de saker som Dioukarev nämnde fortfarande är aktuella. Jag vill också säga att detta med att ställa sig många frågor är själva kärnan i att klara den finansiella stabiliteten. Ekonomiska kriser tenderar att uppkomma i ett sammanhang som man på förhand inte hade föreställt sig. Det är själva naturen i detta, och därmed är det helt rätt att fråga sig vilken fråga man egentligen borde ställa sig. Sedan behöver man inrikta policyarbetet där de mest uppenbara riskerna finns.

Som har framgått här är många av dessa frågor nu kopplade till den digitala miljön vi befinner oss i. Mikael Damberg nämner en sida av detta, och flera av de andra deltagarna har pratat om olika typer av risker med hur man sparar, lånar och konsumerar via olika typer av digitala tjänster.

Så har vi systemet i sig självt, och här finns det anledning för alla att ställa sig fler frågor framöver, vilket också hörs på de olika paneldeltagarna. Det är viktigt att vi kan hantera olika typer av driftstörningar och cyberangrepp i våra system och att vi kan göra det inom den ordning vi har i Sverige. Den senaste utredningen som har presenterats handlar om en operativ krishantering vid allvarliga driftstörningar, det vill säga när problemen övergår de olika institutten och är på samhällsnivå. Då behövs en operativ krishantering. Utredningen föreslår att Riksbanken ska ha detta ansvar.

Men innan man kommer dit är det lång väg, och här behöver flera frågor ställas. Vi får nya EU-regelverk på plats, Dora-förordningen, som ska styra vårt arbete. Här pekas av naturliga skäl Finansinspektionen ut som ansvarig. Det bygger i sin tur på vem som har olika typer av delansvar, och här har Finansinspektionen det och är alltså ansvarig för Dora-förordningen i Sverige.

Vi har också ett regelverk med en samlad krishantering i Sverige, som styrs via förordning. Då är det naturligt att det är myndigheterna under regeringen som behöver hantera detta, och därför är Finansinspektionen sektorsansvarig myndighet. Skulle man i stället ha Riksbanken som sektorsansvarig myndighet kan man inte ha beredskap via förordning eftersom det är riksdagens myndighet, och då måste det skötas via lagstiftning.

Vi har en miljö och kultur i Sverige som vi har konstruerat vårt samhälle efter, och sedan behöver vi navigera i detta landskap för att få på plats tillräckliga

skyddsvallar och god samverkan mellan alla aktörer. Här finns alltså skäl att ställa frågor, och flera frågor om hur detta ska fungera i praktiken för att vi ska vara starka har också ställts av paneldeltagarna. Här återstår en del arbete.

Ida Gabrielsson (V): Jag tackar för dragningarna och svaren.

Dennis sa att man var ute om man skulle fråga om fastighetsbolag, så det var skönt att det var andra som tyckte att man var lite inne eftersom det är mitt fokus i början. Tidigare har man diskuterat finansiell stabilitet kopplat till just de stora bankerna. Men både här och i olika protokoll som jag har tagit del av nämns att man behöver ha ett särskilt fokus på de kommersiella fastighetsbolagen och hur de kan påverka den finansiella stabiliteten. Vi har ju alla följt SBB:s problem. Erik Thedéen var inne på detta men sa att det nog mer var Daniel Barrs avdelning, så kanske kan han och även finansmarknadsministern svara på om det behövs fler regleringar av de kommersiella fastighetsbolagen. Det vore intressant att få höra en analys.

Damberg råkade sno min fråga. Jag hakar på den redan nu och hoppar över andra rundan, så blir det mindre rörigt. Fastighetssektorn ökar bankernas risk, och Riksbanken har tidigare gått ut med att storbankerna bör ha en marginal till de formella kapitalkraven. Enligt Riksbanken kan detta uppnås genom en återhållsam utdelning och aktieåterköp. Nu har boksluten gjorts, och de kommer upp i 90 miljarder. Tycker man att det ligger i linje med rekommendationen att vara återhållsam? När detta sker, finns det något annat Riksbanken kan göra? Eftersom hushållen har det tufft, bör man styra penningpolitiskt och ta i beaktande de kommersiella fastighetsbolagens och hushållens situation när det gäller räntesättningen framöver? Är det ett problem för den finansiella stabiliteten att vi har så dålig konkurrens på bankmarknaden? Den sista frågan är kanske mer till Niklas Wykman.

Ni får svara på det ni hinner och eventuellt återkomma i en andra vända. Men jag tänker att jag i stället för att ta upp mer tid tar samtliga frågor nu eftersom de flesta redan har varit uppe.

Martin Ådahl (C): Jag tackar paneldeltagarna för presentationer, svar och egna frågor till sig själva med bra svar på dessa.

Jag tänkte först blicka lite framåt när det gäller finansiell stabilitet, som om vi vore ute ur problemen. Vi har stora räntemarginaler mellan in- och utlåningsränta, vilket kanske delvis grundar sig på dålig konkurrens. Detta lockar fram nya aktörer som kan slå sig in genom en mer aggressiv uppvaktning av vanliga människors inlåning eftersom dessa får bättre ränta på sina sparkonton. Kanske gäller det även utlåningen för att öka konkurrensen. Som flera har varit inne på kan detta ge en större rörlighet. Hur kan man hantera balansen mellan en konkurrens vi absolut vill ha, inklusive att man lättare kan flytta sina lån, och problemen med rörligheten i inlåningen?

Det var framåtblicken, men jag måste erkänna att jag har lite svårt att släppa nuet. Även om det ser ljusare ut framåt upplever många hushåll just nu

den högsta belastningen på sin ekonomi. Jag har två frågor, och en gäller de kommersiella fastigheterna. Vi vill att det ska lugna sig lite med höga bostadspriser och höga bostadslån, vilket många säger nu har skett. Men finns det risk för en mer oordnad nedgång i bostadspriserna, en nedåtgående spiral, vilket skulle kunna drabba människor hårt? När det gäller de kommersiella fastigheterna, hur länge klarar sig de mest hårt belastade kommersiella fastighetsbolagen i dagens räntenivå? Ni behöver inte säga på månaden när, men är det ett halvår, ett år eller två år? Hur länge klarar sig de bolag som har det svårast innan de går i konkurs?

Yusuf Aydin (KD): Ordförande! Jag tackar för de inledande dragningarna.

Jag ska ta upp ett ämne som flera av er berörde på olika sätt. Det handlar om hushållens höga skuldsättning och konsumentskydd. De svenska hushållen är bland de mest skuldsatta i Europa, och det har också ökat de senaste åren. Med tanke på den höga graden av rörliga och korta bindningstider på räntor är hushållen också extra känsliga för olika typer av förändringar eller risker som uppstår. Det har vi märkt de senaste åren.

Överskuldsättningen sker på olika nivåer. Bolånen har ökat. Men det finns också ett segment med konsumtionslån och blancolån som ökar och som drabbar många ganska hårt. I Finansinspektionens rapport Svenska konsumtionslån beskriver man att det är stora skillnader i hur snabbt människor hamnar hos inkasso. En av sex som tog blancolån hamnade hos inkasso inom åtta månader medan det bland storbankernas låntagare var 0,3 procent. Alltså var risken 55 gånger högre för dem med blancolån. Det är även rekordhöga skulder hos Kronofogden, 119 miljarder, och skulderna har ökat med 17 procent på ett år. Nästan 420 000 personer är registrerade hos Kronofogden.

Många av dessa skulder är kopplade till konsumtions- och blancolån. Det är en del nischbanker, mellanstora banker och kreditinstitut som genom aggressiv marknadsföring och osund och bristfällig kreditbedömning ger dessa lån. Det här påverkar kanske inte den finansiella stabiliteten, men med vår osäkra omvärld är det ändå viktigt att vi har god motståndskraft hos såväl banker och företag som hushåll. Då behöver man titta över hur utlåning marknadsförs och sker.

Min fråga går till finansmarknadsministern och Finansinspektionen. Hur avser man att med reglering och tillsyn adressera de problem som finns med konsumtions- och blancolån?

Daniel Barr, Finansinspektionen: Ska fastighetsföretag regleras? Jag tycker att det Erik sa om att dra lärdomar av det vi har sett hittills är bra att fundera på. Men frågan om man ska reglera dessa, vem som ska vara ansvarig för tillsyn och så vidare passar jag på och bollar vidare till Niklas. Finansföretag står under vår tillsyn men inte fastighetsföretag, och vi strävar inte efter att utvidga vårt fögderi i det avseendet. Men om det borde göras något på detta område är en bra fråga att ställa sig.

Martin Ådahl pratade om vinstnivåer och marginaler. Historiska mönster visar att räntemarginaler brukar gå upp när räntorna går upp, och sedan brukar de falla tillbaka. Följer Sverige det normala mönstret borde räntemarginalerna alltså falla tillbaka under året, men vi får se hur det går med det.

Konkurrensen i Sverige brukar hävda sig ganska dåligt på bankmarknaden eftersom några stora banker dominerar. Vi har dock ganska många banker, och de växer i styrka över decennierna. Det visade inte minst Karolinas bilder av inlåningen. Jämför vi med de nordiska länderna och Holland, som Sverige brukar jämföras med, är konkurrensen i Sverige snarare bättre. Med det sagt går det givetvis att förstärka den.

Vi har i närtid pekat på två saker på regleringssidan. Det ena handlar om ränteskillnadsersättning, där vi tror att vi kan få en rättvisare och billigare metod för att beräkna den, och detta har nyligen remitterats och ligger väl just nu på regeringens bord för avgörande. Detta skulle kunna påverka möjligheten att flytta exempelvis bolån på ett enklare sätt. Det andra rör amorteringsunderlagen som man måste ta med sig från sin bank om man vill byta bolån. Här är bankerna sega, så det tar ett tag innan man får dem. Här kommer vi sannolikt att gå fram med föreskrifter om att de måste kunna lämna ut dem ganska kvickt i digital form. Detta kommer också att förstärka konkurrensen på bolånesidan.

Låt mig understryka det Martin Ådahl sa om CRE-företagen. Jag tror inte att vi har sett hela anpassningen ännu. Ränteläget är fortfarande högt och kommer säkert att förbli så en stund. Fortsatt anpassning krävs alltså av dessa bolag när det gäller att dra ned sin skuldnivå för att kunna klara sig. Jag passar på frågan om en prognos för när det första bolaget trillar på näsan, men uppenbarligen har flera bolag problem och har fått sänkt rating och annat.

Kristdemokraternas Yusuf Aydin tog upp konsumentskydd, vilket jag tycker är väldigt viktigt. Andelen konsumtionskrediter som går till Kronofogden ökar mycket riktigt, och vi har en stor skillnad mellan de mindre konsumentkreditföretagen och bankerna när det gäller hur många skulder som går till Kronofogden. Här har vi vidtagit tillsynsåtgärder och fortsätter att göra det mot företag som ger konsumentkrediter för att se till att kreditgivningen blir bättre. Konsumentverket har också tillsyn över marknadsföringen av den typen av krediter och har i närtid gjort några kraftiga nedslag på just detta område.

Här finns också regelförslag. I den överskuldsettingsutredning som kom i somras föreslogs bland annat att man ska sänka högsta räntan för sms-lån från 40 till 20 procent och att man ska ha ett tak för kostnaderna för en kredit. Man föreslog också att det ska inrättas ett skuldregister med konsumenternas alla skulder så att de som ger krediter kan få ett bra underlag innan de bestämmer sig för att bevilja en kredit eller inte. Vi har tillstyrkt allt detta i vår remiss, för vi tror att det är bra förslag för att komma framåt.

Det här är en viktig fråga, och vi jobbar med den. Men här behövs också stöd från lagstiftaren.

Karolina Ekholm, Riksgäldskontoret: Ida Gabrielssons och Yusuf Aydins frågor var kanske framför allt till Daniel Barr och statsrådet Wykman. Men låt

mig kommentera det Martin Ådahl sa om bankernas räntemarginaler och hur man ska balansera önskvärd konkurrens med risken för att finansiella institut missbrukar möjligheten att finansiera sig med hjälp av insättningsgarantin, som Riksgälden ansvarar för. Det är en viktig fråga, men jag kommer inte att kunna ge ett precist svar. Det handlar dock om en genuin avvägning. Det finns alltid risk att ett försäkringssystem missbrukas och på något sätt inbjuder till ökat risktagande. Dessutom har avkastning ett positivt samband med risk, så möjligheten att erbjuda högre räntor driver också fram ett behov av att placera i mer riskfyllda tillgångar. Jag tror att detta är ett område som förtjänar att följas ordentligt, och jag tror mycket på det Daniel var inne på: Man behöver här ha ett skarpare arbete med konsumentskydd. Daniel betonade att Finansinspektionen vill jobba mer med detta, men det finns också andra aktörer som kan bidra.

Erik Thedéen, Riksbanken: Låt mig kommentera frågan Ida ställde om bankernas vinster. De har förvisso föreslagit att de ska dela ut stora belopp, men om man tittar på beräkningarna för de svenska storbankerna kommer de även efter utdelningen att ligga över den nivå vi angav och tyckte var rimlig: att hålla sig över nivån på sina så kallade management buffers. Vi går inte längre än så utan konstaterar bara att det är höga vinster som räcker till att både ha marginaler och dela ut mycket pengar. Jag har dock svårt att se att penningpolitiken kan göra något åt detta.

Det finns dock en paradox här. Vi talar om flyktighet i inlåning, vilket kan vara bra i den mån att man kan flytta pengar till konton som ger bättre ränta. Men det verkar inte vara någon större rörelse, för man skulle inte kunna hålla dessa ganska låga inlåningsräntor om många fler flyttade sina pengar. Det är flyktighet på vissa konton i vissa situationer, men trögrörligheten är fortfarande ganska stor, trots att en flytt ligger bara ett knaptryck bort. Jag har ingen bra förklaring till varför det är så, men låt oss konstatera att det är både och.

När det gäller CRE håller jag med om det Martin och andra sagt. Detta är inte över. Räntorna är höga och fortsätter att trycka hårt på dessa företag. Dessutom görs en stor distinktion mellan styrräntor, marknadsräntor på statspapper och den ränta de får låna till. De högst skuldsatta bolagen har i praktiken inte tillgång till kreditmarknaden i dag, och en del har kanske tillgång men till väldigt höga riskpremier. Det finns all anledning att följa utvecklingen. Jag tänker inte heller ange någon exakt tid för när något kommer att ske, men det är bra att bli påmind om att det inte är över.

Så något kort om det Yusuf tog upp om skillnaden i kreditförluster mellan storbanker och mindre banker. Skuldsättningen för bostadslån är väldigt hög i Sverige, och det är rörliga lån. Riksbanken, Finansinspektionen och andra har varnat för detta från ett makroperspektiv. Men det verkar ändå som att det har varit relativt god ordning i kreditgivningen. De som har lånat mycket har haft relativt goda marginaler på grund av att man har testat dem för höga så kallade KALP-räntor och att amorteringskrav och annat gjort dem mer försiktiga med hur mycket de lånat. Detta ska vi värna, för det verkar ha gjort att de inte har

gått i personlig konkurs. Det har varit tufft, men de har klarat det. Det gäller inte på de små bankerna där kreditförlusterna är högre med kronofogde och annat som följd. Det är alltså två olika djur, och även jag välkomnar det Daniel Barr säger om fokus på konsumentskydd, vilket förstås också omfattar denna typ av bolag.

Finansmarknadsminister Niklas Wykman (M): Ida Gabrielsson och Martin Ådahl frågade om kommersiella fastighetsbolag. Jag ska inte heller kommentera enskilda bolag, men som jag påpekade i min inledning präglas denna marknad av betydande heterogenitet. Det finns solida bolag, och det finns bolag som har betydande problem med stora skulder på grund av att de tagit för stora risker. Det går alltså inte att dra hela marknaden över en kam. Men som Erik Thedéen var inne på kan det alltid finnas spridningsrisker, och det kan bli problem i sektorn av olika slag. Därför behöver man följa detta noga framöver.

Behöver detta regleras mer eller utvärderas? Här har andra i panelen nämnt volatil rating, alltså att något som ena dagen anses bra och stabilt visar sig inte vara det nästa dag. Fler regleringar kan aldrig uteslutas, men i grunden behöver man fundera på vad som har hänt. Ett betydande skifte är att man har gått från bankfinansiering, där man har något slags kontroll genom att man har en motpart man lånar pengar till som i sin tur är tungt reglerad och där det finns tillsyn, till att man har vänt sig mer till marknadsfinansiering, det vill säga obligationsmarknader. Om man skulle titta närmare på detta ligger det nära till hands att fundera på obligationsmarknadens funktionssätt, det vill säga vad det är för regler som gäller där och om det är transparent vad gäller risker och så vidare. Där är vi inte nu, och troligtvis är det lite för tidigt att dra slutsatser eller göra utvärderingar. Men det är absolut intressant att se vad det är som har hänt på denna marknad.

När det gäller läget är det förutom att bedöma stabilitetsrisker av olika slag intressant att ställa sig frågan: Om nu folk och företag behöver sälja, finns det köpare? Jag har i flera intervjuer och i många sammanhang gett uttryck för att bedömningen är att det finns många som vill och kan köpa olika typer av fastigheter. Som framgick av en av de bilder jag visade har också bankerna ökat sin utlåning när man inte har kunnat vända sig till obligationsmarknaden på samma sätt. Det finns också tendenser till mer rörlighet på obligationsmarknaden. Det finns alltså ingen entydig bild, men jag delar den bedömning andra här gett uttryck för: att man behöver följa detta noga.

Aydins fråga handlade i huvudsak om blancolån. Här har regeringen nyligen presenterat ett förslag som man egentligen helst inte skulle vilja behöva presentera. Det handlar om en stor skattehöjning på blancolån eftersom man inte längre ska få göra avdrag på dem. Det är ett rätt tufft besked att lämna i ett för många redan ansträngt läge, men den utveckling vi har kan inte fortsätta. Det är kanske mycket sagt att detta utgör ett stabilitetshot, men det är definitivt mycket allvarligt för de hushåll som fastnar i ett sådant mönster.

Om det skulle fortsätta kan det givetvis bli ett betydande samhällsproblem, så det behöver stoppas.

Som Daniel Barr påpekade är detta inte den enda åtgärden, utan här har också en utredning arbetat och lämnat förslag. Överskultsättningsutredningens betänkande innehåller flera intressanta förslag, och dem arbetar vi med nu. Socialdemokraterna och Mikael Damberg lade också fram ett förslag häromdagen om tidsspärrar, och det kan man också titta på.

I grunden handlar det om att vi måste säkerställa att vi har ett system där det inte lånas ut pengar till människor som inte har förmåga att betala tillbaka dem. Med sådan kreditgivning kommer man att försätta människor i mycket svåra situationer över tid. För dem som har en sådan ekonomisk situation att de inte kan betala sina lån ska det finnas andra stöd och funktioner i vårt samhälle än denna typ av kreditgivning eftersom den fördjupar, förvärrar och förlänger dessa människors problem och skapar stor påfrestning på många hushåll.

Vi har nu presenterat ett betydande förslag. Men vi behöver presentera fler förslag, och jag tycker att vi ska göra det på ett prestigelöst sätt där vi motar denna utveckling och stöttar hushåll som är exponerade för detta.

Cecilia Rönn (L): Tack för intressanta dragningar och svar på de frågor som har ställts!

Jag har en fråga av lite mer global karaktär. I oroliga tider tenderar investerare att fly små ekonomier. Vi har sett hur vår valuta har påverkats negativt under lång tid, och det blev väldigt tydligt efter Rysslands invasion av Ukraina. Sverige är ju ett litet land med stort utlandsberoende. Vissa menar att en svag valuta kan vara ett bra redskap, för det kan bli en del av stabiliseringspolitiken. Samtidigt får bankerna mycket av sin finansiering, bland annat bostadsfinansiering, utanför landets gränser. Vi har även sett att stora utländska investeringar i Sverige sker i både aktier och värdepapper. Man har också kunnat se att inflationen har påverkats negativt av att vår valuta är låg mot euro och dollar, och vi är globalt mer sammanflätade och påverkas mycket av vad som händer i omvärlden.

Givet detta, hur ser panelen på effekterna på den svenska finansiella stabiliteten av kraftiga valutaväxlingar i osäkra tider för mindre valutor som vår egen? Har ni någon tanke om det hade varit en skillnad för den finansiella stabiliteten om vi hade haft en större valuta, till exempel euron? Vi har ju klarat oss väldigt bra, men jag tycker ändå att det vore intressant att höra era tankar.

Ingela Nylund Watz (S): Tack för era föredragningar och för matnyttiga svar på de frågor som ställts hittills! Jag har inte tänkt fråga om behovet av statistik kring hushållens tillgångar den här gången, men ni vet att detta är en fråga som vi håller högt på dagordningen. Vi tror nämligen att sådan statistik också skulle ha betydelse när det handlar om att arbeta med den finansiella stabiliteten.

Mycket intressant har sagts här under dagen. Jag har tagit fasta på något som Daniel Barr sa, och den här frågan på slutet tänker jag att även Erik Thedéen möjligen kan säga något om. Daniel Barr pratade om att det fortfarande råder en hög grad av makroekonomisk och geopolitisk oro och efterlyser

fler verktyg för att hantera detta. Det skulle vara intressant att höra vilka han ser framför sig.

Vidare har regeringen nyligen presenterat ett uppdrag till Finansinspektionen om att utreda en höjning av bolånetaket från 85 till 90 procent. Detta ska göras snabbt, till i slutet på februari i år. Min fråga är helt enkelt, konkret: Hur påverkar en sådan förändring, om den skulle göras, Finansinspektionens syn på amorteringskravet framöver? Erik Thedéen får också gärna kommentera detta.

David Perez (SD): Herr ordförande! Jag har också en fråga med anledning av det förändrade bolånetaket. Hur ser rådet på den bedömning som ni nu har gjort, nämligen att vi har en risk för en väldigt hög överskuldssättning i samhället? Samtidigt går regeringen vidare med ett höjt bolånetak, vilket gör att fler kommer att kunna låna mer och alltså bli mer skuldsatta. Jag skulle vilja ha en kommentar med anledning av detta.

Daniel Barr, Finansinspektionen: Jag tror att jag passar på valutafrågan – det låter som att det är Eriks bord.

När det gäller Ingelas fråga kring osäkerheten och ytterligare verktyg tror jag att jag nämnde under mitt anförande att möjligheten till föreskriftsrätt rörande beredskap inom den finansiella sektorn är något som vi ser positivt på. Försvarsberedningen pekar på att vi borde ha detta men beskriver inte vad det skulle innebära. Men jag tror att det skulle kunna vara ett viktigt instrument för oss när det gäller att komma vidare med det ansvaret.

När det gäller bolånetaket ska vi ju svara inom kort, så jag vill inte föregripa det. Jag kan konstatera att statistik över tillgångar och skulder förstås skulle ha underlättat den analysen – att se hur hushållen påverkas av både förslaget om förändrad beskattning av konsumentkrediter och bolånetaket. Så det är väl ett område där det skulle ha varit mycket enklare att analysera policyförändringar om det funnits ett vettigare statistikunderlag. Jag vet att den frågan ligger på politikens bord, och det finns lite olika åsikter kring hur man ska gå vidare där. Men jag kan konstatera att det hade underlättat.

Det är klart att amorteringskravet och bolånetaket till del hör ihop. En utredning tittar nu på hela makrotillsynsuppdraget, där båda dessa delar kommer med. Det blir alltså lite udda att vi har en separat utredning parallellt med den andra utredningen. Men detta ska vi försöka hantera i vårt remissvar och lämna ett så gott svar som möjligt. Men det är klart att de frågorna hör ihop.

Detta är väl delvis också ett svar på frågan kring bolånetaket och ökad skuldsättning hos hushållen. Det är klart att det möjliggör ökad belåning. Vi kan konstatera att många lägger sig på maxupplåningen på 85 procent, och flyttar man den till 90 procent kan man i alla fall fantisera om att många kommer att lägga sig på 90 procent i stället. Detta är en faktor som vi också måste analysera i samband med remissvaret. Vi har noterat de argument som har

kommit från olika aktörer på detta område och ska beakta dem i vårt svar så småningom.

Karolina Ekholm, Riksgäldskontoret: Ett par frågor var ju explicit riktade till Daniel Barr, men låt mig säga något om hur jag ser på effekten av en volatil växelkurs på finansiell stabilitet.

En volatil växelkurs är typiskt sett ett potentiellt problem för finansiell stabilitet. Det vanliga är att när man får kraftiga försvagningar av valutans värde i ett stressat läge hänger detta samman med att man har stor skuldsättning i utländsk valuta. Den blir bara svårare att klara av när värdet på valutan faller. Så har det sett ut i många tillväxtekonomier som har drabbats av skuldkriser.

Min bedömning är dock att detta inte är något stort problem som vi ser i det svenska finansiella systemet. Det är klart att det kan finnas en del kommersiella fastighetsbolag som har lånat på internationella kapitalmarknader och som pressas av ett fallande värde på kronan. Men detta är nog ett problem mer på marginalen än ett akut problem för den finansiella stabiliteten.

Däremot kan jag tänka mig att kronförsvagningen delvis kan ha drivits av att det har funnits en förväntan om att höjda räntor i en ekonomi som Sveriges skapar problem för den finansiella stabiliteten och att det är detta som har lett till att man har velat investera mindre i krontillgångar. Det kan alltså absolut finnas en koppling, men det kan gå lite åt båda hållen.

Huvudsakligen ser jag väl inte att det egentligen i detta avseende hade varit någon jättestor skillnad jämfört med om vi hade haft euro.

Erik Thedéen, Riksbanken: När det gäller kronan säger Karolina mycket klokt här. Ska man analysera detta ur ett strikt stabilitetsperspektiv tror jag att man måste bredda frågan – huruvida det, om vi är med i euron eller har kronan, sammantaget är bra för den ekonomiska utvecklingen, som förstås är en bas för stabilitet, och också om det är bra för makroekonomisk stabilitet och kanske till sist finansiell stabilitet.

Svaret är nog inte självklart, utan det beror på – ett tråkigt byråkratsvar, men det är faktiskt så det är. Jag tror att om du hade frågat oss i samband med eurokrisen hade nog de flesta sagt att det var bra att vi inte var med i euron; det verkade väldigt stökigt nere i euroområdet, och det kanske inte hade bidragit till stabilitet. Som det är nu är det stabilt i euroområdet, och vi har haft en ganska volatil krona. Då är det, sett här och nu, antagligen så att det i alla fall inte bidrar till ökad stabilitet även om jag inte ska överdriva effekterna.

De utländska lånen med valutaexponering i banksystemet och också i företagsssystemet, som inte är kopplade till utländsk intäktsgenerering, tror jag är ganska begränsade, så vi har inte den situation som Karolina sa att en del utvecklingsländer har. Jag tycker alltså helt enkelt att frågan är svår att ge ett samlat svar på.

När det sedan gäller bolånetaket tycker jag att den samlade översynen som regeringen har tagit initiativ till, där man med ett antal experter tittar över hela

paketet, är väldigt bra. Nu har regeringen till synes valt att behandla bolånetaket separat, och det gör det väldigt svårt, som du också är inne på med din fråga. Det är svårt att analysera detta om man inte vet vad som händer med de andra rörliga målen. Om allt är rörligt i den här utredningen och man låser fast en faktor vet man inte riktigt vad det innebär för de andra. Jag skulle alltså hellre se att detta tas samlat, för det är lättare att värdera ett samlat förslag.

Som du säger och som också påpekas skulle detta kunna öka belåningen för hushåll. Motargumentet är att vi vet att en del av kontantinsatsen har gjorts med hjälp av blankokrediter, och det är kanske inte bra för vare sig stabilitet eller konsumentskydd. Men, som sagt, jag skulle vilja se en samlad bedömning av hela makrotillsynen av de låntagarbaserade åtgärderna, som utredningen nu tittar på, för att kunna ge ett tydligare svar på frågan.

Jag tycker att det är synd att du inte frågar om statistiken, för vi tycker fortfarande att det ska finnas bättre statistik över hushållens tillgångar.

Finansmarknadsminister Niklas Wykman (M): Jag tänkte svara på frågan om bolånetak och blankolån för att ge en bild av hur regeringen har resonerat kring det beslut som är fattat. Sedan äger ju Finansinspektionen frågan om bolånetaket, och de har fått ett uppdrag.

Varför har de då fått ett sådant uppdrag? Det bottnar i att vi, enligt vår bedömning, gör en betydande förändring för lånemarknaden – en betydande åtstramning. När man tar bort möjligheten att göra avdrag för blankolån har man gjort en betydande förändring av marknaden, och då kan det finnas skäl att pröva hur det ser ut i andra delar av marknaden givet att detta är ny information.

Frågan väcks om det då inte blir möjligt att bara låna mer. Man kan konstatera att det per automatik blir det om man kan låna till 90 i stället för till 85 procent av värdet. Samtidigt behöver man förstå att detta är kommunicerande käril. Direkt när man införde bolånetak såg man en ökning av blankolån. Det finns också många andra blankolån.

Bolånetaket anger hur mycket man kan låna med bostaden som säkerhet. Det är inte ett maxtak för hur mycket man kan låna. Sedan kan man låna utan säkerhet. Lånen utan säkerhet gör vi det nu väsentligt dyrare att ta genom att vi tar bort ränteavdraget. Då skulle det bli attraktivt att växla lån utan säkerhet mot lån med säkerhet. Detta skulle inte nödvändigtvis öka den totala belåningen, men det skulle definitivt ta ned hushållens kostnader eftersom lån med säkerhet typiskt sett är billigare än lån utan säkerhet.

Det är alltså viktigt att förstå den helheten, och det är mot bakgrund av sammansättningen mellan blankolån och lån med säkerhet som vi har gett det här uppdraget. Det är en betydande förändring – det blir betydligt dyrare med blankolån – och då kan man fråga sig om det skulle vara attraktivt att i stället kunna ha mer lån med säkerhet givet den förändringen. Frågan vi har ställt till Finansinspektionen handlar om hur de ser på det mot bakgrund av detta.

Överlag ska vi dock ha en stark amorteringskultur i Sverige. Vi ska inte ställa ut lån till människor som inte har förmåga att betala tillbaka dem. Sedan

behöver resten balanseras. Som många här påpekar skulle det absolut vara önskvärt att kunna göra allting i ett samlat grepp. Men vi har till exempel skattepolitiken som spelar in här – den har sin logik och sin tidsaxel, som ni vet i finansutskottet. Därmed aktualiseras frågan nu eftersom det andra är en skatteförändring, som visserligen också berör lånemarknaden.

Att göra alla förändringar samtidigt i ett stort svep och genom ett stort handslag är ofta populärt, men alla vi som sitter i olika politiska positioner vet att verkligheten ofta inte riktigt tillåter det, trots allt – då blir det så här.

Adam Reuterskiöld (M): Tack för väldigt matnyttiga dragningar och diskussioner! Vi har väl berört min fråga något i början. Den handlar om den osäkra omvärlden och de risker vi ser i det finansiella systemet i Sverige i dag. Man har sett att den största påverkan har skett på de sekundära systemen, det vill säga betalsystem för livsmedelsbutiker och lönesystem – den typ av system som är nödvändiga för att betalsystemen ska fungera. Hur kan man öka resiliensen i dessa system på de områden som ni tittar på?

Martin Ådahl (C): Jag tror inte att jag fick något riktigt tydligt svar på frågan om vi är helt säkra på att vi inte kommer att få en oordnad nedgång på bostadsmarknaden, en nedåtgående spiral, och om det så att säga har pyst ut hela vägen. Då kan man lite omvänt undra varför vi, med det ökande sparande vi har i dag och så vidare, ska ha kvar de här hängslena och livremmarna. Man måste nästan tänka sig att det ena eller det andra gäller, för det är ju inte av Gud givet att man ska ha krav på amorteringar och liknande över lång tid och i många olika dimensioner. Jag ser inte längre samma grad av analys i era bedömningar kring bostadspriserna som för några år sedan.

Sedan har jag också en fråga om de aktörer som jobbar med att köpa upp och förvalta nödlidande krediter. Det har ju varit en del diskussioner kring dem nu och om att de faktiskt har problem, för första gången på i alla fall ett bra tag. Är detta en signal? Vad kan det ha för konsekvenser? Jag vill inte nämna några specifika bolag, men det är ju ett antal som har cirkulerat i medierna.

Daniel Barr, Finansinspektionen: Jag börjar med den osäkra omvärlden och hur vi stärker betalsystemen. Det är väl, tror jag, på två sätt. Jag tror att det är viktigt att konsumenterna har möjlighet att göra betalningar på olika sätt och att vi uppmanar folk att ha flera kreditkortsutgivare, flera konton, Swish och vad det nu kan vara så att man kan utföra betalningar även om ett av dessa system går ned – att vi, för att använda ett fint uttryck, bygger resiliens hos befolkningen. Jag tror att detta är en uppmaning som vi bör ge från Finansinspektionen och kanske från MSB och andra aktörer.

Sedan finns det också skäl att stärka cybersäkerheten, totalt sett. De hänvisningar du refererar till är väl hackerattackerna mot Coop respektive Tietoevry. Sådant har ibland drabbat underleverantörer, och det gäller att stärka hela

denna kedja. När det gäller Tietoevry är till och med en underleverantör till en underleverantör till staten påverkad.

EU:s kommande DORA-regelverk innebär att vi ska försöka ligga på de finansiella aktörerna, inklusive deras underleverantörer, för att försöka stärka deras motståndskraft mot denna typ av aktörer.

Det är alltså tvådelat. Det handlar, tror jag, dels om att bygga resiliens hos befolkningen, dels om att stärka själva cyberskyddet, även hos underleverantörer till finansiella institut.

Till Martin vill jag säga att jag har svarat två gånger på denna fråga. Det hela är inte över; det kan inträffa saker framåt. Vi har gjort och även publicerat ganska detaljerade analyser av osäkerheter i den kommersiella fastighetssektorn. Bland annat gjorde vi strax före jul en genomgång som har publicerats och går att hitta på vår hemsida. Den ger en ganska detaljerad översikt av hur det ser ut där ute.

När det gäller de företag som köper nödlidande krediter är jag intresserad om du har mer fakta på bordet. Detta är ingen information som har nått mig. Det kanske den borde ha gjort, men det är inget jag har sett eller hört i mina kanaler. Men det är möjligt att detta är en fråga vi borde titta på.

Karolina Ekholm, Riksgäldskontoret: När det gäller frågan om cyberattacker instämmer jag helt enkelt bara i vad Daniel har sagt. Det handlar om att se till att det finns alternativ och om att lära sig av de incidenter som sker så att man kan täppa till sårbarheter allteftersom.

När det gäller Martin Ådahls frågor är vi som sitter här i en bransch där det handlar om att fatta beslut under osäkerhet. Vi är sällan säkra på någonting överhuvudtaget, utan vi räknar med sannolikheter. När vi säger att det kanske ser lite stabilare ut just nu handlar det alltså mer om att sannolikheten för att allt kraschar har blivit något mindre. Det är väl så man får se på det. Det betyder inte att vi är helt säkra på att det inte kan hända något olycksfall.

När det gäller de nödlidande krediterna finns det som sagt ett samband mellan risk och förväntad avkastning, så det kan ju vara trevligt att köpa på sig nödlidande krediter som har en hög förväntad avkastning. Men sedan när det går dåligt börjar det verkligen bli kreditförluster, och då kan det visa sig ha varit ett dåligt beslut. Men man har som sagt rätt att fatta dåliga affärsmässiga beslut.

Erik Thedéen, Riksbanken: För att säga något kort om cyberfrågan tror jag att den är väldigt relevant. Regleringen och även tillsynen ser typiskt ut så att man säger att de finansiella företagen ska ha koll på sina underleverantörer. Vi måste nog i ökad utsträckning tänka att vi måste gå direkt på underleverantören.

Vi har pekat ut ett antal företag som är viktiga för betalssystemet, och där tror jag att även vi måste tänka i den riktningen. Vi lade till exempel nu in Getswish, som faktiskt inte är under tillsyn, som ett sådant företag. Det kan finnas anledning att gå vidare med detta, så det är en väldigt bra fråga. Det

handlar inte bara om Tieto, utan det kan vara företagsgiganter som Amazon, Google och vad de nu kan heta.

När det gäller oordnade nedgångar blir svaret det klassiska, Martin: Vi utesluter ingenting. Men om man tittar på den senaste tidens data har risken för detta måhända ändå minskat något. Jag skulle nog säga ungefär som du gjorde inledningsvis att jag kanske är lite förvånad över att nedgången inte har blivit större än den blev – ungefär 13 procent, tror jag, från när det var som högst på den samlade bostadsmarknaden – när vi har haft en tredubbling av boräntorna.

Detta har antagligen rätt mycket med sparandet att göra, men jag tror också att det har ganska mycket med sysselsättning att göra. Vi har under den här resan i princip haft rekordstark sysselsättning fram till för några månader sedan, när den vek något. Men så länge vi inte ser en kraftig ökning av arbetslösheten ger det i alla fall en ganska ordentlig krockkudde.

Finansmarknadsminister Niklas Wykman (M): Martin Ådahl efterlyste ett tydligare svar på sin fråga, så jag tänker också bidra till det även om det är i linje med de andra. Det går inte att utesluta att det finns kvarstående problem. Den första bild jag visade under mitt föredrag handlade om arbetslösheten. Det är klart att om arbetslösheten skulle sticka iväg kan man få en negativ samverkan mellan nedåtgående sysselsättning och nedåtgående bostadspriser; man får en makrobild och en stabilitetsbild som på ett negativt sätt förstärker varandra. Det går inte utesluta att det är så.

I ett sådant läge är det viktigt att vid sidan av alla regleringar, buffertar och annat vi har för att värna vår stabilitet påminna sig om vad som är det yttersta skyddet vi har i Sverige – vi har varit inne på en egen valuta, till exempel. Det är att vi har välordnade, stabila offentliga finanser med marginaler, att vi har en låg skuldsättning och möjlighet att ta in nytt kapital om det behövs för att klara våra verksamheter samt att vi sköter finanspolitiken på ett välordnat sätt och inte gör av med mer pengar än vi har.

Detta har varit en återkommande historia under lång tid. Många vill så att säga öppna fördämningarna i de offentliga finanserna. Hamnar vi i ett läge där vi också försvagar våra offentliga finanser och har svaga marginaler i statens budget och en högre skuldsättning med därmed högre räntekostnader skulle Sverige kunna hamna i ett allvarligt problem. Men så länge vi har välordnade offentliga finanser, låg skuldsättning och låga ränteutgifter har vi alltid möjlighet att agera vid ett förvärrat skeende. På så sätt står Sverige starkt och ska fortsätta stå starkt.

Mikael Damberg (S): Det ankommer på mig att på finansutskottets vägnar tacka Finansiella stabilitetsrådet för att ni har kommit hit. Det är faktiskt det åttonde året i rad som finansutskottet bjuder in till ett sådant här offentligt sammanträde. Jag kan nästan lova att vi kommer att fortsätta göra det, för vi får ut väldigt mycket av detta. Det är ett sätt för oss att hela tiden ha fokus på dessa viktiga frågor från riksdagens sida.

Det är också ett sätt för oss att lära, reflektera och få ta del av era framtidsspaningar men också att i viss mån följa upp tidigare beslut för att vi inte ska hamna i finansiella problem. Vi vet nämligen av erfarenhet att konsekvenserna av allvarlig finansiell instabilitet är väldigt kostsamma för ett samhälle, för enskilda, för företag och för vår framtid.

Vi uppskattar alltså väldigt mycket att ni kommer hit och delar med er av kunskap och också att ni svarar på våra frågor. Jag kan nästan lova att ni kommer att bli inbjudna igen.

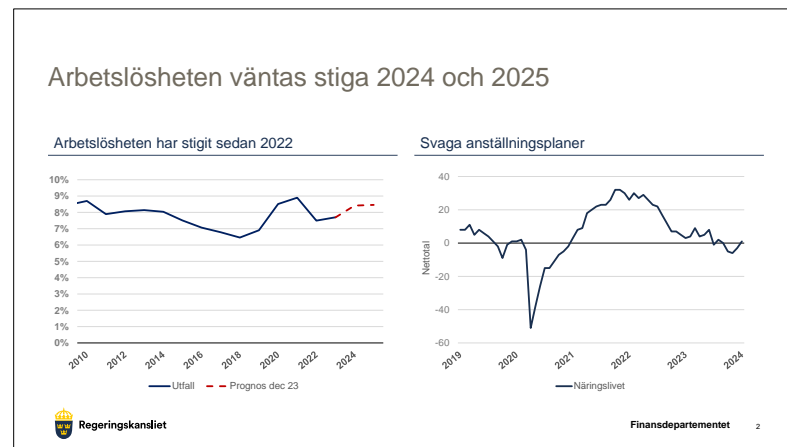
Presentationer

Finansmarknadsminister Niklas Wykman

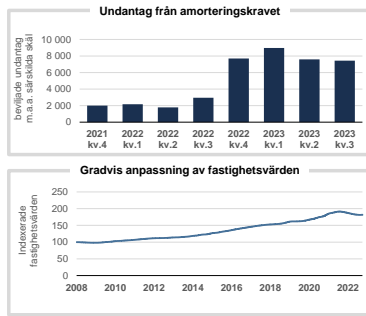
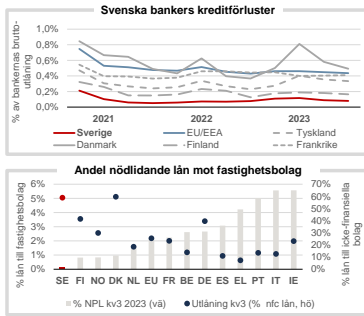
Finansutskottets öppna utfrågning om finansiell stabilitet

Finansmarknadsminister Niklas Wykman
6 februari 2024

 Regeringskansliet
 Finansdepartementet 1

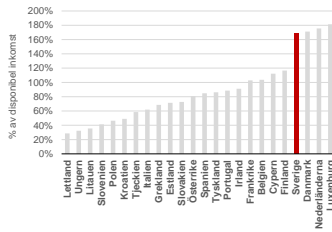

Skyddsvallar ger motståndskraft

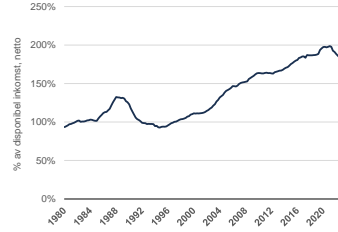

Hushållens skuldsättning fortsatt hög

Hushållens skuldsättning jämfört med andra EU-länder

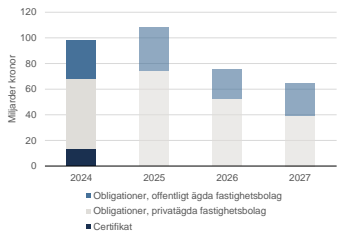

Hushållens skuldkvot har ökat

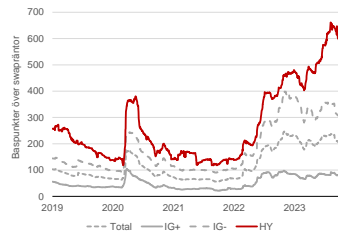

Förutsättningarna är prövande för vissa fastighetsbolag

Refinansieringsbehovet för kommersiella fastighetsbolag

Heterogenitet bland fastighetsbolag

Risker för finansiella stabiliteten har skiftat och breddats

Ökad motståndskraft i banksystemet

- Kapital- och likviditetsbuffertar, resolutionsramverk, centrala motparter

Riskbilden har förändrats

- Klimat
- Digitalisering
- Ökade likviditetsrisker
- Förändrat säkerhetspolitiskt läge
- Överskuldssättning

Nytt uppdrag för stabilitetsrådet

- Första gången på ett decennium
- Mer fokus på operativa och digitala risker

Regeringen driver på för att stärka den finansiella sektorns operativa krishanteringsförmåga

Utredare har nyligen lämnat förslag på en funktion för operativ krishantering vid allvarliga störningar i den finansiella sektorns digitala infrastruktur.

	Regelverk	Ansvarig myndighet
Tre förslagsalternativ	1 <ul style="list-style-type: none"> • EU:s förordning om digital operativ motståndskraft för finanssektorn (DORA) <ul style="list-style-type: none"> • Krav för att säkerställa hög cybersäkerhet • Stresstester 	<ul style="list-style-type: none"> • Finansinspektionen är ansvarig tillsynsmyndighet för DORA • Fi är sektorsansvarig myndighet för beredskapsområdet finansiella tjänster där Riksgäldskontoret är beredskapsmyndighet • Riksbanken har ett särskilt ansvar för betalningssystemet vid fredstida krisituationer och hög beredskap
	2 <ul style="list-style-type: none"> • Beredskapsförordningen • Riksbankslagen 	
	3 <ul style="list-style-type: none"> • Reglering saknas 	<ul style="list-style-type: none"> • I dag saknas en utpekad myndighet som ska ha ett operativt krishanteringsansvar

Finansutskottets öppna utfrågning om finansiell stabilitet

Finansmarknadsminister Niklas Wykman
6 februari 2024

Riksgäldsdirektör Karolina Ekholm

 RIKSGÄLDEN
SWEDISH NATIONAL DEBT OFFICE

Finansiell stabilitet i en osäker omvärld – hur påverkas Sverige ?

Karolina Ekholm, Riksgäldsdirektör
Finansutskottet, Sveriges riksdag, 6:e feb 2024

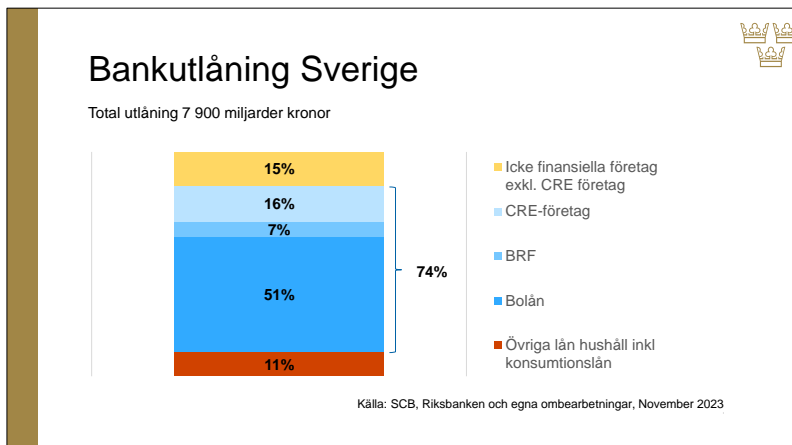
Beredskap

Statens betalningar

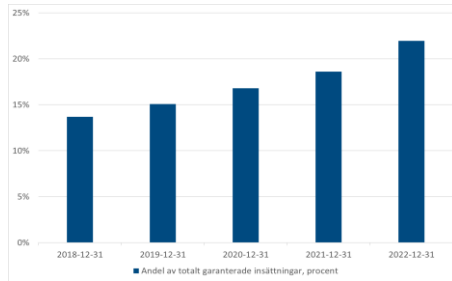
- Deltar i beredskapssektorena Ekonomisk säkerhet & Finansiella tjänster
- Utreder alternativa betelsätt för myndigheternas samhällsviktiga betalningar
- Utreder säkra kommunikationsvägar mot ramavtalsbanker och myndigheter

Finansiell krishantering

- Resolutionsplanering och operationell förmåga
- Internationell diskussion om regelverken efter bankproblemen i USA och Schweiz
- Kan finnas behov av att uppdatera regelverken, men grunden alltså att skydda skattebetalarna

Medelstora banker står för en allt större del av inlåningen

Anmärkning: Medelstora banker avser banker med garanterade insättningar över 10 mdr kronor, exkl. de banker Riksgälden bedömer ska hanteras i resolution i händelse av fallissemang

 RIKSGÄLDEN
SWEDISH NATIONAL DEBT OFFICE

Besöksadress: Olof Palmes gata 17
Postadress: 103 74 Stockholm
Telefon: 08 613 45 00, Fax: 08 21 21 63
E-post: riksgalden@riksgalden.se
riksgalden.se

Riksbankschef Erik Thedéen

En osäker omvärld
ställer krav på god
beredskap

Finansutskottet, 6 februari 2024

SVERIGES RIKSBANK

Erik Thedéen
Riksbankschef

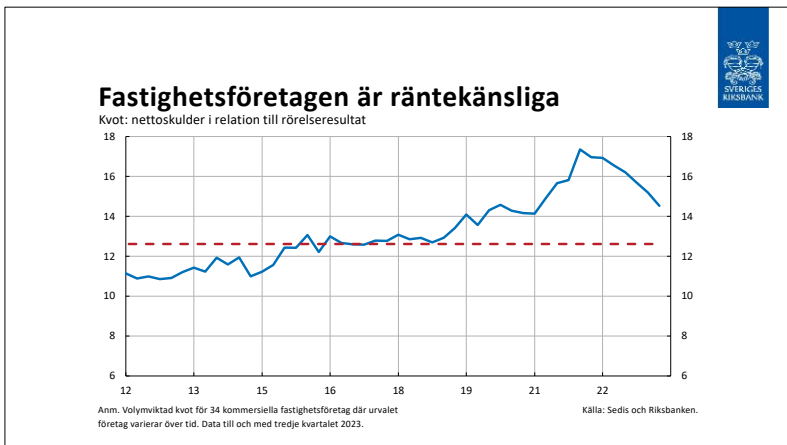
1

Storbankerna bör se till att det finns goda marginaler ner till kapitalkraven

- Bör inte underskrida den övre gräns som de själva satt för sina interna kapitalmål ("managementbuffertar")
- Bankoron våren 2023 underströk riskerna med bankernas inlåning
 - Riksbankens analys visar att inlåningen i svenska banker varierar i flyktighet
 - Inlåningen kan vara särskilt flyktig hos mindre banker

Viktigt att öka motståndskraften mot cyberangrepp

- Motståndskraften förbättras kontinuerligt, men hotbilden förändras snabbare
- Cybersäkerhetscentret (NCSC) viktigt, vore positivt med Försvarets radioanstalt (FRA) som huvudman
- Riksbanken fortsätter koordinera tester av cybersäkerheten hos finansiella aktörer (TIBER-tester)
- Utredningsförslaget om operativ krishantering vid cyberattacker och andra allvarliga driftsstörningar välkomnas

Riksbanken har ett särskilt ansvar för betalningar

- Betalningar och finansiell stabilitet är nära sammankopplade
 - Olika betalsätt ökar resistensen, kontanter är en viktig del
- Riksbankens föreskrifter ställer krav på företag som är av särskild betydelse inom betalningsområdet
 - Föreskrifterna omfattar 12 företag, däribland storbankerna Getswish samt aktörer inom kontanthantering
- Överlappande ansvar på beredskapsområdet

Kunskapsutbyte med Ukrainas centralbank

- Ukraina har lyckats upprätthålla samhällskritiska betalningar
- En liten Riksbanksdelegation besökte Kiev i december
- "Power Banking" säkerställer att banksystemet i Ukraina fungerar även vid elavbrott
- Mycket att lära av varandra

Summering

- Det svenska finansiella systemet fungerar väl men riskerna är förhöjda
- Risken för cyberangrepp är fortsatt hög och arbete pågår för att öka motståndskraften
- Riksbanken har ett särskilt ansvar för betalningar

2021/22:RFR1	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 19 oktober 2021
2021/22:RFR2	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets offentliga utfrågning om precisionsmedicin
2021/22:RFR3	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om finansiell stabilitet – Sårbarheter och motståndskraft i ekonomin i ljuset av ökande skulder hos hushåll och kommersiella fastighetsföretag
2021/22:RFR4	FINANSUTSKOTTET Utvärdering av Riksbankens penningpolitik 2015–2020
2021/22:RFR5	FINANSUTSKOTTET Evaluation of the Riksbank's Monetary Policy 2015–2020
2021/22:RFR6	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 3 mars 2022
2021/22:RFR7	ARBETSMARKNADSUTSKOTTET Uppföljning av nyanländas etablering –arbetsmarknadsstatus med särskilt fokus på kvinnorna
2021/22:RFR8	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Uppföljning och utvärdering av tillämpningen av utskottsinitiativ
2021/22:RFR9	KULTURUTSKOTTET Uppföljning av delar av den svenska friluftslivspolitiken
2021/22:RFR10	NÄRINGSUTSKOTTET Innovationskritiska metaller och mineral – en forskningsöversikt
2021/22:RFR11	SOCIALUTSKOTTET Hälsa- och sjukvård för barn och unga i samhällets vård – en utvärdering
2021/22:RFR12	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om AP-fondernas placeringar av buffertkapitalet i pensionssystemet den 26 april 2022
2021/22:RFR13	FÖRSVARsutskottet Sveriges deltagande i fem internationella militära insatser – en uppföljning av konsekvenserna för den nationella försvarsförmågan
2021/22:RFR14	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Finanspolitiska rådets rapport Svensk finanspolitik 2022
2021/22:RFR15	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Riksbankens redogörelse för penningpolitiken 2021 den 10 maj 2022
2021/22:RFR16	SOCIALUTSKOTTET Offentlig utfrågning om svensk och europeisk cancerstrategi
2021/22:RFR17	TRAFIKUTSKOTTET Transportsektorns klimatmål

2021/22:RFR18

KULTURUTSKOTTET

Kulturutskottets öppna seminarium om uppföljning av delar av den svenska friluftslivspolitiken

2022/23:RFR1	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 20 oktober 2022
2022/23:RFR2	FINANSUTSKOTTET Översikt med internationella exempel på uppföljning och utvärdering av centralbanker
2022/23:RFR3	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om finansiell stabilitet i svensk ekonomi i ljuset av hög inflation och högre räntor
2022/23:RFR4	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Riksbankens årsredovisning 2022 och det senaste penningpolitiska beslutet från februari 2023
2022/23:RFR5	FINANSUTSKOTTET Utvärdering av penningpolitiken 2022
2022/23:RFR6	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Finanspolitiska rådets rapport, Svensk finanspolitik 2023
2022/23:RFR7	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om penningpolitiken 2022

2023/24:RFR1	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 17 oktober 2023
2023/24:RFR2	SOCIALUTSKOTTET Offentlig utfrågning om nationell högspecialiserad vård
2023/24:RFR3	CIVILUTSKOTTET Utskrift från det offentliga sammanträdet om Vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen
2023/24:RFR4	NÄRINGSUTSKOTTET Näringsutskottets offentliga sammanträde om energilagring
2023/24:RFR5	TRAFIKUTSKOTTET Offentligt sammanträde om artificiell intelligens (AI)
2023/24:RFR6	SOCIALUTSKOTTET Offentligt sammanträde om reformen av EU:s läkemedelslagstiftning
2023/24:RFR7	TRAFIKUTSKOTTET Planera laddinfrastruktur för vägtrafik – en kunskapsöversikt
2023/24:RFR8	FINANSUTSKOTTET Den demokratiska granskningen av centralbanker - En forskningsöversikt
2023/24:RFR9	CIVILUTSKOTTET Offentligt sammanträde – Hur säkerställer vi ett bostadsbyggande som möter behov och efterfrågan i hela landet?

SVERIGES
RIKSDAG

Beställningar: Riksdagens tryckeriexpedition, 100 12 Stockholm
telefon: 08-786 58 10, e-post: order.riksdagstryck@riksdagen.se
Tidigare utgivna rapporter: www.riksdagen.se under Dokument & lagar

